

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK füzetek

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület
havonta megjelenő kiadványa

VIII. évfolyam 92. szám

2004. október

„Emlékek nélkül, népeknek híre csak árnyék,,,”
(*Vörösmarty Mihály*)

A Fővárosi Örmény Klub minden hónap 3. csütörtökén 17 órakor
- hívottan és hívatlanul –
- mindenkit szeretettel vár a
Budapest, V. Semmelweis utca 1-3. I. emeleti zeneterembe

Lapunk az interneten: www.magy-orm.axelero.hu honlapon.
Elektronikus levélcímünk (E-mail): magyar.ormeny@axelero.hu

Az örmény esküvő üzenete

Egy háromrészes papi ima következik ezután.

Az első részben említés történik arról, hogy Isten az embert saját képére és hasonlatosságára, férfinek és nőnek teremtette.

A második részben említés történik a kánai menyegzőről.

A harmadik részben kéri a házasság megáldását, hogy kölcsönös szeretetben és tökéletes egyetértésben legyenek egész életükön át.

Majd:

„...**Méltóztassál megáldani /+ / az ő gyermekeiket is,
erényes életet örökölhessenek a Te szent neved dicsőségéért...**”

s a továbbiakban kéri Istent, hogy az új házások békességben éljék le életüket, végül

**„méltóak legyenek eljutni minden választottad seregébe örökkétartó menyegzőnek
hasonlíthatatlan örömeire...”**

S ez a rész az annyiszor felhangzó **„Békesség...”** formulával zárul.

Dr. Sasvári László

*****

Az 1848-49-es magyar forradalom és szabadságharc hőseire emlékeztünk

2004. szeptember 5. Gidófalva, Czetz János tábornok szülőfaluja

2004. szeptember 28. Budapest III. ker. Czetz János emléktábla

2004. október 3. Örmény katolikus szentmisén az Orlay u-i templomunkban

2004. október 5. Budapest Városháza Díszterme

2004. október 6. Gyergyószentmiklós, Örmény Katolikus Templom

2004. október 8. Budapest XV. ker. Kiss Ernő altábornagy emléktábla

Emlékezet: Valóban szabadok vagyunk?

(*Czetz János-centenárium*)

Az igazság szabadságáért harcoló *Czetz János* 1848-49-beli honvéd tábornok halálának századik évfordulóján ökumenikus-protestáns és örmény katolikus - istentiszteletre gyűlt

egybe a szülőfalu, Gidófalva, számos meghívott és érdeklődő. Nt. *Kató Béla* egyházkerületi református püspök-helyettes János evangéliumából választotta tanító textusát, s a szabadságért küzdő tábornok példája alapján a mindenkori szabadság drága áráról beszélt, arról, hogy az igazság szabadabbá teszi az embert. Az ószövetségi történettől a mába érve feltette a kérdést: vajon valóban szabadok vagyunk?

A régi álom valóra vált

A tábornokot soha nem feledte el a szülőfalu, Háromszék. Halálának hatodik évfordulóján emléktáblát helyezett el a gidófalvi község háza falára a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium akkor érettségiző ifjúsága. A diktatúra éveiben a Gidófalván lakó *Petri János* közigazgatási tisztviselő ápolta emlékét, s az akkor megjelenő Megyei Tükör napilapban és mellékleteiben többen - így *Kisgyörgy Benjamin* (1940-1992) és *Nagy B. Viktor* is - írtak életéről, munkásságáról, a helybeli *Kátai* család gidófalvi kertjébe Czetz almacsemetékét telepített. Czetz igazi feltámadása az 1989-es hazai rendszerváltás után történt, amikor az önkormányzat, az RMDSZ, a református egyház és a ma nevét viselő iskola pedagógusai fémplakettes emléktáblát, kopjafát állítottak, személyét idéző rendezvényeket, évfordulós ünnepeket tartottak. Álomnak maradt egy Czetz-emlékszoba megteremtése. Nos, ez az álom vált valóra szeptember 4-én, a halálának centenáriuma rendezett emlékünnepeken.

Örül a mi szívünk...

Felhangzott a templomi gyülekezet ajkán az ének, a jelenlevők fülének különösen hangzó örmény templomi ének és az örmény himnusz, melyet a gyergyószentmiklósi örmény katolikus egyház kórusa szólaltatott meg. Nem titok, hogy a magyar szabadságért küzdő tábornok ősei örmények voltak. Bizton állíthatjuk, hogy ebben a templomban eddig még nem hangzott el örmény szó, sem örmény katolikus szentmise. Utóbbit a baróti születésű gyergyószentmiklósi örmény katolikus plébános, *t. Puskás Attila* celebrálta. „Nem halálát ünnepeljük Czetznek - mondta -, hanem az életet. Számunkra a hősök halála által adatott meg az élet. Az Erzsébetvárosból Gidófalvára került kiváló katonaember emlékét közösen kell, hogy ápoljuk, székelyek és örmény-magyarok. Ne feledjük, hogy az aradi tizenhárom között is két örménymagyar adta életét a magyar szabadságért. Második hazája, Argentína sem feledte el, ott jelen van az iskolai történelemkönyvekben. Tűzmadár volt. Példája sokra kötelez minket.”

Az emlékünnepe megihívottja volt *Dr. Kedves Gyula* alezredes, a budapesti Hadtörténeti Múzeum igazgatóhelyettese, hadtörténész, aki a 26 évesen nagy feladatra vállalkozó Czetzről mint katonáról beszélt, aki nem politikával, hanem katonai tudással emelkedett magasba. Szó esett a Czetz-hez írt Kossuth levelekről is. Kértük, nyilatkozzék lapunknak a Csucsai-szoros és Piski hősről.

- Én a szabadságharc kutatójaként óhatatlanul szembe kerültem Czetz alakjával. Őreá akkor figyeltem fel, amikor rájöttem arra, hogy egy különös és ráadásul elfelejtett egyénisége az erdélyi szabadságharcnak. Ha a magyar köztudatban már elhalványult emléke, van ezen a nagyvilágon egy olyan nemzet, kétségtelen, itt sem a közönséges hétköznapi emberekre gondolok -, ahol a nemzeti tudatot formáló tudományos szféra, különösképpen a nemzeti hadsereg ismeri Czetz-et, ápolja emlékét. Nem más ez, mint az argentin nemzet. Czetz ott olyan katonákat és tiszteket akart nevelni-neveltetni, akik a legkorszerűbb módszerekkel lehessenek a haza védői. Nem lovagolni, fegyvert forgatni tanította, azt megtették mások, hanem a hadtudomány rejtett berkeibe vezette be őket. Nagy dolog a mi számunkra az, hogy a mai argentin katonai vezetés tudja azt, hogy Czetz magyar ember volt, fontos az, hogy vannak olyan személyiségeink, akik nagyot tudtak alkotni más nemzetek számára is. Czetz

nem egyszerűen csak katonai lángelme volt, komoly katonai felkészültséggel rendelkező katonatiszt, hanem egy józan belátású, bővös, racionális gondolkodással megáldott ember, lángoló hazaszeretettel megáldott katona, aki tudását kiváló módon tudta ötvözni bajtársaival, és Bemmel együtt egy olyan szerencsés páros alakult ki, akik kitűnően tudták egymást kiegészíteni."

A tábornok kevésbé ismert arca

Kónya Ádám, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum nyugalmazott igazgatója a katona Czetz egy másik arcát: a geodétáét, a térképészt, a vasútépítő mérnökét és nem kevésbé a földrajzi utazóét villantotta fel lenyűgöző előadásában. Dr. Balázs Dénes, az érdi Magyar Földrajzi Múzeum immáron néhai igazgatója Czetz-et mint dél-amerikai utazót is számon tartja - mondta. Czetz feltérképezte és beutazta Argentínának Paraguayjal és Brazíliával szomszédos vidékeit. Jelentős kiadványként tartják számon az Andokról írt munkáját. Az ő irányításával végezték a Chilébe átvezető hágók térképezését. Entre Rios tartományról készült térképes összefoglaló földrajzi munkáját 1883-ban a Buenos Aires-i nemzetközi kiállításon aranyéremmel tüntették ki. Kónya Ádám a Buenos Aires-i Czetz-kápolnáról és az ott levő Czetz emléktáblákról készült színes képet adott át *Elekes Botond* geográfusnak, az új Czetz emlékszoba lelkes berendezőjének, és elmondta, hogy a gyorsan tova suhanó évek forгатagában meg-megfeledezzünk egy-egy, a Czetzéhez hasonló évfordulóról, hiszen ugyancsak száz esztendeje kísérték utolsó útjára a sepsiszentgyörgyi katolikus temetőbe *Tuzson János* (1825-1904) honvédőrnagyot, a Nyerges-tetői csata hőst. Őreá emlékezni Bétafalva, a szülőfalu mellett - a sepsiszentgyörgyi városvezetés kötelessége lenne.

Fancsali János író, a Budaörsön székelő Örmény Kisebbségi Önkormányzat elnöke a Czetzről készült újabb kiadványokról, Czetz franciául, németül és spanyolul írott munkáinak fordításairól beszélt, és bemutatta *Utazás Spanyolországban* című könyvének magyar fordítását, amely a Magyar Örmény Könyvtár XI. köteteként jelent meg.

Szembejött velünk a történelem

Nem máshol, mint a gidófalvi református vártemplom bejáratával szemben álló új Czetz emlékházban. Miként áldásában mondta nt. Kató Béla püspök-helyettes, „ebben a szobában is látszik, hogy mi nem a semmiből jöttünk”. Az emlékszoba létrejöttének fontosságát méltatta beszédében *Ördög Gyárfás Lajos*, a Kovászna Megyei Tanács főtanácsosa, aki javasolta, hogy az önkormányzat nevezzen el egy utcát Gidófalván a tábornokról. Elekes Botond, aki nagy lelkesedéssel vállalt oroszlanrészt az emlékszoba létrehozásában, szerényen beszélt annak rövid történetéről, felhívta a figyelmet az emlékház előtt ez alkalommal elültetett Czetz-emlékfára. A református gyülekezet gondnoka, *Zsigmond Csaba* ajánlotta fel emlékháznak a 104 éves, kijavított református harangozó lakot. S ha igaz az az újabban kiderített tény, hogy Czetz-nek nincsen lovas szobra az argentin fővárosban, akkor igaz az, hogy van egy fából készült, egész alakos szobra most már az új emlékházban. Faragója-alkotója a gidófalvi születésű, Budapesten élő *Kövér György* fiatal képzőművész.

- A szobor közös munka eredménye - nyilatkozta. - A gondnok egy szóra hozta Zalánból a diófarönköt, abból faragtam. Márton Áron kölcsönadta faragószerszámaikat, mert itt, Gidófalván faragtam. Balog Sára főzött, hogy fel tudjam emelni a botot. Tóth Lajos tanár, az RMDSZ elnöke a talapzatot készítette. Része van ebben az egész falunak, azoknak is, akik faragás közben meglátogattak és biztattak.

A fotók és korabeli dokumentumok között Czetz egykori - monogramjával ellátott - sétapálcáját is láthattuk, melyet a Czetz emlékét ápoló, brassói *Budai Merza Pál* hozott el

kedves rokonával, a székelyudvarhelyi *Budai Ellával*. Mindkettejüket - mint állítják - rokoni szálak fűzik a Czetz családhoz.

- A sétabot ezüst markolatát megviselte az idő. Ötvöshöz viszem, restauráltatom - nyilatkozta Budai -, másolatot készíttettek róla, s akkor az eredetit ebben az emlékszobában helyezük el.

A nívós templomi ünnepségnek jeles mozzanata volt, amikor *Okos Márton*, a Magyarok Világszövetségének küldötte átadta a II. Rákóczi Ferenc-emlékzászlót mint a szabadság jelképét, és tolmácsolta az MVSZ elnökének, *Patrubány Miklósnak* - ki maga is örménymagyaroknak tartja magát - az üdvözlését. Elekes Katalin özvegy tiszteletes asszony elszavalta a Czetzről szóló Elégiát, melynek szövegét a bodosi származású geológus, Budai József írta, zenéjét szerezte Czetz Mária.

Hatékony emlékhely

Az emlékháztól lovas bandérium és a helybeli fúvószenekar vonult az ünneplő tömeggel az önkormányzat székházához, majd a Czetzről elnevezett iskolához. A régi és új emléktáblával megjelölt községházánál *Petri János* intézett a hallgatóságához emlékfoslányokból, Czetz-témában hozzá idézett levelekből font veretes szónoklatot. Népi viseletbe öltözött IKE-s fiatalok biztosították, miként a templomban is, a nívós műsort.

Ez alkalomra készült el a nyugalomba vonuló pedagógus *Para házaspár*, *Para Zoltán* igazgató tanár és feleségének ajándékából egy díszes székely kapu a Czetz János Iskola bejáratához. Ornamentikáját *Tóth Lajos* tanár, faragómester álmodta tölgyfába. Elhangzott az iskola hajdani tanulójának, t. *Ungvári Barna András* jelenleg uzoni református lelkipásztornak az áldása, majd a jelenlevők virágkoszorúkat helyeztek a Várkertben álló emlékkopjához, az emlékházhoz, emléktáblákhoz, az iskola névtáblájához. Utóbbinál beszédet mondott *Para Zoltán*.

Az ünnepségen jelen voltak a budapesti *Czetz rokonok*, *Száva Tibor-Sándor* Bécsben élő magyar-örmény író és kutató, a szamosújvári Czetz János-cserkészcsapat, a Pro Armenia Alapítvány képviselője. Köszönetet mondott a szervezők részéről t. *Elekes Tibor* gidófalvi lelkipásztor, *Tóth Lajos*, az RMDSZ elnöke, *Berde József*, a község polgármestere.

Állófogadással és baráti beszélgetéssel zárult a centenárium.

Lexikon

Czetz János (Gidófalva, 1822. jún. 8. Buenos Aires, 1904. szept. 6.). A magyar szabadságharc legifjabb tábornoka volt, a bécsújhelyi katonai akadémia végzettje. A nagyszebeni csatában szerzett érdemeinek köszönhetően Bem mellett az erdélyi hadsereg tábornoki főnöke s ideiglenes parancsnoka lett. Jelentős része volt a hadsereg megszervezésében.

Világos után emigrált, és Argentínában telepedett le. Az argentin katonai képzés irányítója volt, a katonai akadémia alapítója és annak 25 éven át vezetője. 82 éves korában hunyt el. Porai egy később számára létesített kriptában nyugszanak.

Kisgyöngy Zoltán
(2000. szept. 30. Háromszék)

*****

Szeptember 28-án

koszorúzásra gyűltünk össze a Bp. III. kerület Czetz János utcában, Czetz János halálának 100 éves évfordulója alkalmából. A katonai tiszteletadással lezajlott koszorúzási ünnepséget a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Bolyai János Katonai Műszaki Főiskolai Kar szervezte, amelyen jelen volt az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület elnöke és számos tagja, valamint *dr. Sasi Nagy Istvánné* és *Sasi Nagy Pál*, Czetz János oldalági rokonai. A Fodros u-i Általános Iskola kisiskolásai - mint minden évben - tanító nénijükkel együtt

vettek részt az ünnepségen. Emlékbeszédet mondott *Dr. Radli Tibor* ezredes, főiskolai tanár, a Bolyai János Honvéd Akadémia Kuratóriumának elnöke. Áttekintést adott Czetz János tábornok életéről, munkásságáról: gyermek- és tanulóéveiről, a császári és királyi hadseregben eltöltött évekről, az 1848-49-es forradalom és szabadságharc ügyének szolgálatáról, a szabadságharc bukása utáni száműzetéséről, argentinai tevékenységéről. *Dr. Issekutz Sarolta* a tábornok erdélyi örmény gyökereiről beszélt.

Október 5-én

nagyszabású rendezvény zajlott a budapesti *Városháza Dísztermében*, az Aradi Vértanúkra emlékezve. Úgy látszik sokaknak volt fontos az Emlékezzünk együtt! felhívásra megjelenni, mert vagy 300-an zsúfolódtak össze a szépen restaurált, méltó helyszínt adó teremben. Még ha csak erre az alkalomra is, pompás virágokkal feldíszített gyönyörű emlékhelyet alakítottak ki a rendezők *Domonkos Béla* érdi szobrászművész Aradi Tizenhárom és *Batthyány Lajos* miniszterelnök bronz domborművéből. Valóban többen úgy érezték, mintha temetőben lennének mártírjaink emlékművénel. A kis kiállítás korabeli dokumentumokkal, színes fényképekkel jelenítették meg a szabadságharcot, a megtorlást.

A Himnusz hangjai után *Dr. Issekutz Sarolta* elnök köszöntötte az ünneplő közönséget az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület és a Fővárosi Örmény Önkormányzat rendezők nevében. Kiemelten köszöntötte az Aradi Vértanúk megjelent leszármazottait, rokonait. *Lászlóffy Aladár* Kossuth díjas költő, író bemutatta az egyesület kiadó legújabb könyvét, *Ávédik Lukács: Szabad királyi Erzsébetváros monográfiája* c. 1896-ban megjelent könyv reprint kiadását, majd *Katona Tamás* történész beszélt a szabadságharc olyan epizódjairól, dokumentumairól, melyek eddig még nem kerültek nyomtatásba. Mindketten kiemelték az emlékezés fontosságát, amelyből az élet építkezik.

Az est második részében „Fényes ég alatt” Pódiumműsor két hangra az 1848-49-es magyar szabadságharc emlékére c. műsorával a nagyváradi *Kiss Súdrió Színház* vendégjátékát élvezhettük. *Kiss Török Ildikó* és *Varga Vilmos* színészpár ragyogóan felépített és rendezett, nem utolsó sorban előadott, a magyar költészet remekeiből összeállított emlékműsora méltán váltott ki nagy elismerést a közönségből. Harangzúgás jelezte a koszorúzást, amely a *Kiss Ernő* és *Lázár Vilmos* Aradi Vértanúk emlékére készítettett (Zetelakán) és mindig az aktuális emlékező helyen, így most a Díszteremben felállított kopjafánál történt. Az emlékezés lángját két gyermek tartotta kezében a kopjafa két oldalán, a jövőt képviselve. Az egységet jelezve egyetlen koszorút helyeztek el három szalaggal az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület képviselői nevében *dr. Issekutz Sarolta* egyesületi elnökként, *Szongoth Gábor* országos alelnök és *Heim Pál* fővárosi alelnök. Sokan rótták le kegyeletüket a Vértanúk előtt és helyeztek virágot a kopjafa alá. Az ünnepséget a Szózat és a Székely Himnusz zárta.

Az ezt követő kellemes beszélgetésekhez fenséges ízeket élvezhettek a vendégek, az örmény konyha remekeit bemutató fogadáson.

Köszönetet mondunk az Országos Örmény Önkormányzat és a Budavári Örmény Önkormányzat támogatóknak. Köszönjük, hogy együtt emlékezhettünk.

MS

*****

Október 6. Gyergyószentmiklóson

Ünnepi szentmisével kezdődött a megemlékezés, amelyet *Puskás Attila* plébános celebrált örmény katolikus rítus szerint. A szentmisén Ft. *Hajdó István* főesperes-plébános prédikált. Ezt követően a templomkertben megemlékezést tartott *Puskás Attila* plébános (külön cikk. Szerk.), majd *Pap József* polgármester leleplezte *Czetz János* tábornok emlékplakettjét,

melyet Ft. Hajló István főesperes áldott meg. A koszorúzáson jelen volt az önkormányzat és Dr. Garda Dezső képviselő. Koszorút helyeztek el az Örmény Katolikus Egyházközség részéről Szász Zoltán és Madaras Szilárd egyháztanácsosok, a Gyergyói Huszárok egy küldöttsége, és Csergő Tibor múzeumigazgató. A megemlékezés után a plébánián megtekintették a Hídember c. filmet.

*****

Czetz Jánosra emlékezve

„Hol sírjaink domborulnak, Unokáink leborulnak, És áldó imádság mellett, Mondják el szent neveinket” - így profetizál a zsenge életkorú költő a népek hajnalán, rólunk. Így profetizál az a költő, aki hitt abban, hogy a mű, amelyet ő és társai megkezdték, nem egy tovatűnő pillanat, „füst és enyhe pára”, hanem egy kezdet, amelynek majd későbbi korok gyermekei learatják gyümölcsét, és leróják tiszteletüket az ősök emléke előtt.

Czetz János halálának századik évfordulóját ünnepeljük és az ő tiszteletére avatunk egy emléktáblát, itt a gyergyószentmiklósi örmény katolikus templomkertben, a budapesti Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület jóvoltából.

De pontosítani szeretnék: mi nem halált ünnepelünk, hanem életet és feltámadást. Hiszen azok az emberek, akik akkor, 1848-ban egy reménytelen helyzettel néztek szembe, egy elnyomó hatalommal és egy hatalmas túlerővel, nem a halálra gondoltak, hanem az életre, amely az ő halálukon keresztül adatik meg mások számára, a jövő nemzedéke számára, nekünk.

De mit jelent számunkra Czetz János élete? És ki volt Czetz János? Milyen életpélda és mennyire aktuális számunkra, itt és most? Az az érzésem, Erdély földjének, Háromszéknek nagy szülöttje jobban ismert szűk pátriája határain túl, mint határokon innen. Hiszen hány történelemtanár tanította az iskoláspadokban ülő lurkóknak, hány református lelkész (mert ő református volt), hány örmény pap hívta fel arra a figyelmet, hogy tájaink szülötte a székely-örménység hírére még tengeren túlra is elvitte?

Czetz János 1822 június 22-én született a háromszéki Gidófalván, örmény-magyar-székely családból. Apja katonatiszt volt, a család Erzsébetvárosról költözött át Gidófalvára, és a tíz huszárból álló határvédő egység tisztje volt. Az édesapa korai halála után a mindössze hétéves Czetz bekerült a frissen alapított kézdivásárhelyi katonai nevelőintézetbe, ahol latin és német nyelvet, földrajzot és földmérést tanult. Majd a legfőbb katonai akadémián, Bécsújhelyen végezte tanulmányait, ahol évfolyamelsőként végzett és 1842 októberében nevezték ki hadnagynak az erdélyi jelentőségű 62. sorgyalogezredbe. Forradalmi újítása volt, hogy a németül nem értő magyar-székely katonáinak magyar nyelven adta parancsszavait, hiszen, ahogy mondta: „A hadsereget semmi sem bátorítja oly hatólag mint a Vezér személyes megjelente, ha azt anyai nyelvén meg tudja szólítani” Abból a megfontolásból írta meg katonai kézikönyvét, hogy megkönnyítse tisztársai kapcsolattartását a magyar legénységgel, felhívva magára a Magyar Tudós Társaság figyelmét, aminek tagjai közé akarták választani.

Az 1848-as tavasz meghozta a lehetőséget, hogy az Európán végigsöprő forradalmakhoz hasonlóan a nemzet átalakítsa társadalmi és gazdasági rendjét és felzárkózzon Európa fejlettebb részéhez. Ez kard nélkül sajnos nem volt lehetséges. Az ifjú Czetz hadsegéd részt vett a balsikerrel járó délvidéki hadjáratban, de nemsokára Erdélyben *Baldacci Manó* tábornok mellett vezérkari főnök lett. Ő volt az, aki a szétzilált erdélyi csapatot rendbe szervezte és sikerült bevennie Kolozsvárt Bem oldalán, a nehéz természetű Bem apó mellett, aki hevesvérűen irányította seregét, és egyáltalán nem tűrt beleszólást hadműveletei kigondolásába és levezetésébe. S ha nincs *Bem apó* mellett, akkor a magyar honvédség a Déva melletti Piski hídnál is olyan vereséget szenvedett volna, mint Nagyszeben alatt. „Ha a híd elveszett, Erdély is elveszett” - mondta ekkor Bem, Piski mellett. A híd ugyan nem

veszett el, Czetznek köszönhetően, de Erdély sajnos igen. Az irigyei és rosszakarói ellenére tábornokká, Erdély katonai parancsnokává kinevezett Czetz 1849 május elsején olyan szerencsétlenül esett le megbokrosodott lováról, hogy a forradalom leverése és a világosi fegyverletétel betegágyon találta, és ezért menekült 13 társa sorsától. Mindössze 27 éves volt ekkor.

Budapesten Hamburgba szóló útlevelet hamisítottak neki, de nem azért ment oda, hogy tétlenül üljön. A Magyarország felszabadítását célzó emigráció aktív munkatársra lelt benne. Ő volt az, aki elsőként írta meg a szabadságharc történetét *Bems Feldzug in Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849* címmel, ami később magyarul is megjelent. Részt vett abban a tervben is, amely az orosz-török háborút akarta kihasználni Magyarország felszabadítására, és örmény származásának köszönhetően Klapka oldalán sikeresen tárgyalta Isztambulban az esetleges magyar légió felállításáról Oroszország ellen. Az osztrák sereg hadba lépésének elmaradása miatt ez a terv meghiúsult. Részt vett az itáliai magyar légió megszervezésében, de a francia-osztrák fegyverszünet lehetetlenné tette egy újabb Erdély felszabadítására irányuló törekvését, és véglegesen felismerte, hogy a nagyhatalmakba vetett bizalma alaptalan, azok sohasem törődtek a kis népekkel. Spanyolországban megismert feleségével, Basilia Ortez de Rosassal, az argentin elűzött diktátor lányával végleg Argentínába távozott, ahol először vasútépítkezéseken dolgozott, majd egyik hivatalos irányítója lett az ország kataszteri felmérését végző bizottságnak. Megszervezte a határvédelmet és az argentin tüzérséget. Annak ellenére, hogy sohasem ismerték el tábornoki rangját, hiszen ez csak argentin származású egyén lehetett, legnagyobb megbízatása az volt, hogy az 1848-49-ben tervezett Hadi Főtanoda mintájára megalapítsa az Argentin Katonai Akadémiát, amelynek 1870-74, 1884-96 között igazgatója volt. Keze alatt nevelkedett az argentin katonai vezetés, és mivel ott diktatúra volt, az ország vezetés is. 1904 szeptember 6-án hunyt el, anélkül, hogy hazáját láthatta volna, csupán az örménymagyar törtéénsszel, *Szongott Kristóffal* tartott kapcsolatot, akinek újságjában, az Armeniában írt a szabadságharcról.

A római örmény kollégiumi rektorom egyben Buenos Aires örmény püspöke volt. Tőle kérdeztem, pontosan két évvel ezelőtt, október 6-án: „Monsignore, hallott-e már Czetz Jánosról?” – Hát hogyan hallottam volna” - volt a püspök válasza, tanultunk róla az iskolában.

Mindnyájunk nagy öröme megérhettük a napot, hogy ezelőtt egy hónappal megáldhattuk szobrát szülőfalujában, Gidófalván. *Kató Béla* református püspök-helyettessel együtt nyitottuk meg a Czetz emlékszobát is, ahol kiállításra kerülnek a Czetzhez fűződő emlékek. Szintén itt láthattuk Czetz sétatálcáját is, amely a Brassóban élő örménymagyar *Budai Merza Pali* bácsi birtokában van. És nagy örömeinkre szolgál, hogy most már nem csak a szamosújvári templomkertben láthatjuk emléktábláját, hanem itt, a gyergyószentmiklósi templomkert is őrzi emlékét. Hiszen ha nem is ismerjük, és személye idegen, de a miénk, és ha a mienkről elfeledkezünk, magunkról feledkezünk meg.

De mi a Te üzeneted, Czetz János, nekünk, örmény-magyaroknak? Czetz János emléke kötelezi az örmény-magyar közösséget arra, hogy emlékezzen múltjára, a nagy ősökre, és példájukból okulva buzgón vegyen részt a jelen formálásában a jövő érdekében, hogy majd egykor sírjaink mellett, unokáink leboruljanak, „és áldó imádság mellett, Mondják el szent neveinket”.

És mi az üzeneted, Czetz János, nekünk, székelyeknek? Ifjúkorban megtanultad, hogy az ember nem mindig juthat győzelemre, nem mindig sikeres, de elég neki, ha tudja: felvállalt egy eszmét, és ha kell, az életét is odaadja érte. Elég, ha lelkiismerete nyugodt, mert mindent megtett, amit tehetett. Ugyanez lenne ma is a mi dolgunk, mondanád. Ma, amikor annyira nem vesszük észre, hogy ugyanúgy törnek létünkre, mint akkor, százötven éve, csak más módszerekkel. Ma, amikor arra van szükségünk, hogy felvállaljuk a szabadság gondolatát, itt Erdélyben, Székelyföldön, hogy küzdjünk létünkért, önrendelkezésünkért, mert Isten adta a

jogot hozzá, jogunk van hozzá. Valahogy így érezhettél Te, és sok fiatal társad, akik mertétek felvállalni a küzdelmet, mertetek szenvedni a szabadságért és nem féltetek meghalni érte. Ti, akik egymással karöltve, a cél érdekében, önzetlenül, életet sem sajnálva dolgoztatok.

Egy arab monda szerint a tűzmadár minden évben átrepül Arábia sivatagába és ott egy tűskére szúrva önmagát, elég. Hamujából újabb tűzmadár születik. Ez a feltámadás. Ilyen tűzmadár volt Czetz János is, aki elégett, és szelleme nem szabad, hogy kialudjon. Mi csak -úgy veszem észre - kialvó félben lévő parazsak kezdünk lenni, hamu, ami csak hamvazkodásra képes, de semmi erő nincs benne a feltámadásra...

A pályát végigfutotta, a jó harcot megharcolta. Czetz példája előttünk lebeg, és kötelez. Akkor ők voltak soron, most rajtunk a sor. Isten segítsen bennünket, itteni magyarokat a nehéz, bátorságot követelő úton, amelyen az irányt olyan ősök adják, mint az Aradi Tizenhárom és Czetz János.

Puskás A.

Elhangzott Gyergyószentmiklóson, 2004. október 6-án az örmény templomkertben

*****

Budapest XV. kerület

Az immár több éves gyakorlatnak megfelelően október 8-án a XV. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat képviselőjében Ács József elnök megkoszorúzta Kiss Ernő emléktábláját a XV. *Kiss Ernő* utcában. A koszorúzást megelőzően *Nuridsány Judit* méltatta a hős tábornokot és a szabadságharc többi örmény hőseit. A koszorúzást követően a pestújhelyi közösségi házban vetélkedőt rendeztek a környékbeli általános iskolák tanulóinak részvételével. A téma az 1848-49-es szabadságharc csatái, fegyverei, hősei voltak. A közösségi ház egyik folyosóján Ács József és *Nuridsány Zoltánné* erdélyi örmény városok fotóiból rendeztek kiállítást.

*****

Október

Hulló levelek a hulló esőben. Kopaszodnak a szőlőhegyek ott az aradi határban is. Ama dicsőséges tizenhárom emléke, mint távoli idők gyászfátyolán átsugárzó, örökmécs láng küld fájó üzenetet. A kegyelet szavai, mint síró harmatcseppek peregnek a bánatos ünnep virágaira.

Aradi vértanúk balladája

Jaj, de szépen süt az őszi nap sugára,
Az aradi vártömlöcnek ablakára,
Szánja azt a 13 magyar vitézt,
Ki a tömlöc fenekén a halálra kész.

Elítélték sorban mind a tizenhármat,
Szóttek-fontak a nyakukba ezer vádat,
Elnevezték felségsértő pártütőknek,
Mert a magyar szabadságért harcra keltek.

Uramfia, az ítélet akasztófa,
Mintha rabló, útonálló lettek volna,
Mintha méltók sem volnának egy lövésre,
Katonákhoz, férfiakhoz illő végre.

Nyílik már a börtönajtó vas závára,
„Gyertek-gyertek hős magyarok a halálba,
Búcsúzzatok el egymástól mindörökre,
Úgy menjete, induljatok szebb életre”

Ki is jöttek vérző szívvel, haloványan,
Elbúcsúztak egy pár szóval, katonásan,
„Gyerünk bajtárs az Istenhez, fel az égbe,
Hadd fordítsa szemeit a magyar népre!”

Hej, de boldog kit először nevezének,
Ki a halált legelőször ölelé meg,
Hej, de akit legvégsőnek hagytak hátra,
Hogy bajtársi szenvedésit végig lássa.

Damjanichot hagyták végső vértanúnak,
Hadd érezze kínját-terhét a bosszúnak,
Kegyetlenül haragszik rá minden német,
Számталanszor megkergette ökelméket.

Ott áll köztük mankójára támaszkodva,
Mint egy dűlőfélben lévő templom tornya,
Mint oroszlán, vasak közé vagyon zárva,
Ingerkedő, buta népség játékára.

Bajtársai mind ott függnek már előtte,
Ő is megyen mankójával már előre,
És megáll az akasztófa közelében,
Megöleli, megcsókolja keservében.

„Isten veled Szabadságunk szégyenfája,
Rajtad halok meg hazámért nem hiába:”
Sürög-forog már a hóhér a kötéllel,
Leszámolni egy magyar hős életével.

Damjanich még így kiált fel nyugalmában,
„Vigyázz hóhér, fel ne borzold a szakállam.”
Mintha, amit szenved nem is halál lenne,
Mintha nem is sírba, hanem bálba menne.

A katonák néma képpel bámulának,
Milyen bátran mond jóccakát a világnak,
Néma csend az akasztófa közelébe,
Császár-hóhér a munkáját elvégezte.

Aradi vár, aradi vár halál völgye,
Híres-neves magyaroknak temetője,
Viruljanak sírjaikon szép virágok,
Felejtethetetlen légyen az ő halálok.

(Több változata él a versnek, ma népi balladaként ismerik Erdélyben. Sokáig tiltott volt az éneklése.)

(Révay Károly költeménye, 1856-1923)

*****

Az idős Kossuth az aradi vértanúknak így rója le tiszteletét Turinban, 1890-ben:

„Legyenek a vértanúk megáldottak poraikban, szellemeikben a honszabadság Istenének legjobb áldásaival az örökkévalóságon keresztül.

Engem, ki nem borulhatok le a magyar Golgota porába, engem október 6-a térdeimre borulva fog hontalanságom remetelakában látni, amint az engem kitagadott Haza felé nyújtva karjaimat a hála hű érzelmeivel áldom a vértanúk szent emlékét hűségükért a Haza iránt, s magasztos példáért, melyet az utódoknak adtanak, s buzgó imával kérem a Magyarok Istenét, hogy tegye diadalmassá a velőkig ható szózatot, mely Hungária ajkáról a Magyar Nemzethez zeng. Úgy legyen. Amen.”

CsFM.

*****

***„Itt a holtak élnek és a némák beszélnek”
- örmény búcsú Gyergyószentmiklóson***

A gyergyószentmiklósi örmény katolikus egyházközség hagyományosan Kisboldogasszony napján, szeptember 8-án ünnepli búcsúünnepét. Nincs tudomásunk arról, hogy miért pontosan ezen az ünnepen, csak annyit tudunk, hogy a templom 1734-ben épített tornyán egy örmény felirat említést tesz a Szűzanyáról, és a templom főoltárának képe a mennyben megkoronázott Istenszülőt ábrázolja.

A 2004. év búcsúja szeptember 12-én, vasárnap kivételes esemény volt, mert ebben az évben együtt ünnepelhettünk főpásztorunkkal Ft. Dr. Jakubinyi György érsek-kormányzóval. Kiemelkedő esemény volt azért is, mert ezen a napon tette le az esküt a tizenhat régi és új örmény egyháztanácsos: Ávéd László, Buslig Gyula, Ferencz Rezső, Kádár Ignác, Kádár József, Keresztes János, Lázár Alfréd, Lázár János, Lukácsffy Árpád, Lukácsffy Pál, Madaras Szilárd, Magyarai Sáska Zsolt, Szász Zoltán, Zakariás Jenő és Zárug Aladár. Eskütételük történelmi esemény, hiszen nem említi történelmi írás, hogy egyháztanácsosok valaha is főpásztoruk előtt tették volna le hivatali esküjüket. Az örmény egyház mindig és mindenhol „laikus egyház” volt, olyan értelemben, hogy a pap kifejezetten lelkipásztorkodással foglalkozott, míg az egyház anyagi javait az Egyháztanács, és olyan kegyes szervezetek, mint az Oltáregylet, vagy korábban Legényegylet, Leányegylet kezelték. Ez a hagyomány elevenen él Gyergyószentmiklóson, ahol hosszú ideig az Egyháztanács biztosította az örmény folytonosságot. Nagy szerepe van tehát az egyháztanácsnak, hiszen döntéseikkel nem csak a jelent, hanem a jövőt is meghatározzák.

Az ünnepi szentmisén a főpásztor hirdette Isten Igéjét, majd a szentmisét követően elindult a hagyományos körmenet a templomkertben az Oltáriszentséggel, Szűzanya-szoborral, a vendég római katolikus papság, a Vörösköpenyegesek és a nagyszámú hívek kíséretében.

Gyergyószentmiklóson első alkalommal a búcsú kulturális rendezvény házigazdája is volt. Az egyházközség a szamosújvári örmény búcsú alkalmával a budapesti Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesülettől ajándékba kapott egy Örmény kódex-miniatúrát ábrázoló kiállítási anyagot. Dr. Issekutz Sarolta elnöknő a kiállítási anyagot vándorkiállítások megszervezése céljából ajándékozta az egyházközségnek, remélve, hogy az Erdély városaiban bemutatott tárlat felhívja az erdélyi társadalom figyelmét az elfelejtett örmény

kultúrára. A kiállítás megnyitójára a felújított plébánia udvarán került sor, ahol a főpásztor mellett jelen volt a helyi papság, Gyergyószentmiklós önkormányzatának képviselői, és számos vendég. *Székely Imola és Ferencz Katalin* versekkel díszítették a megnyitót, majd *Puskás Attila* helynöklébános betekintést nyújtott az örmény kódexművészetbe és az örmény kultúrtörténet első századaiba. Az egyházközség kórusa elénekelt az örmény himnuszt, majd Főtisztelendő Jakubinyi György érsek-kormányzó elvágta a kiállító terem szalagját. Ebben a teremben kap helyet a gyergyószentmiklósi Örmény Múzeum. A tervek szerint már jövő nyártól minden kedves látogató betekintést nyerhet a helyi örménymagyarok életébe és megtekinthet néhány, az egyházközség birtokában lévő tárgyat. Erre a megnyitó alkalmával részben már sor került, hiszen az ide látogatók megtekinthettek egy 1677-ben, Rómában kiadott örmény misekönyvet, a Legényegylet jegyzőkönyvét a 18. század elejéről, az Oltáregylet Leány és Ifjúsági alosztályának jegyzőkönyvét 1953-ból, és a Mercantile Forum, a „kereskedelmi kamara” jegyzőkönyvét szintén a 18. század elejéről.

Az ünnepi ebédet követően a főpásztort *Bencze Attila* és *Dezső László* magánvállalkozók felvitték az általuk állított kereszthez a város fölé, Pricske magaslatára - Ft. *Hajdó István* főesperes szavaival - „Gyergyó Tábor-hegyére”. A kellemes kirándulás a Világosító Szt. Gergely és Szt. Anna kápolnák megtekintésével folytatódott.

„Itta holtak élnek, és a némák beszélnek” - volt az ünnepség mottója. A holtak élnek az utódokban, és az évtizedekig hallgató örménymagyar közösségek újra a beszédet tanulják: eldadogják a nagyvilágnak az ősök történetét és a jelen életét.

Puskás Attila

*****

Magyarörmény művészek

Rendkívüli esemény büszke részesei voltunk mi örménymagyarok, talán még inkább, mint mások október 3-án Kolozsváron. A szamosújváriak is jöttek, s hozták az iskolásokat is, hisz az ünnepelt művész a mi Bandi bátyánk volt, aki ezer szállal kötődik Szamosújvárhoz, hisz ő is örménymagyar.

Valahányszor felkértük, mindig részt vett rendezvényeinken, és ezzel emelte annak színvonalát, rangját. Egy alkalommal mi vittük Őt Szamosújvárra, s ott, a kis kocsiban hallgattuk először megrendítő előadásában Wass Albert Láthatatlan lobogó-ját, s peregtek a könnyeink.

Ő az az ember, aki hat, alkot, gyarapít... reméljük még sokáig, hiszen Buzesko nagymama is közel 100 évig élt, s édesanyja, Placsintár Mária meg is ünnepelhette 100. születésnapját.

Köszönjük, hogy van nekünk, és jó egészséget kívánunk további munkájához!

B. Kovács Júlia

*****

Színház egy életen át Senkálzky Endre 90 éves

Nehéz olyan jelzót találni, amely leírhatná azt a hangulatot, amely vasárnap délután betöltötte a Kolozsvári Magyar Színház nagytermét. Ezúttal a teltház, a taps, a virág nem egy darabnak, nem egy társulatnak szólt: a közönséget október másodikán a Bandi bácsi iránt érzett szeretet, tisztelet hozta a színházba. Nagyon idősek és nagyon fiatalok töltötték meg a termet, bizonyosságául annak, hogy hosszú évtizedek áldozatos munkája nem merül feledésbe egyhamar.

Senkálzky Endre pályája egyedülálló, feltehetőleg ő a legidősebb aktív színész Európában, a színház szolgálatában eltöltött hét évtized önmagáért beszél. Miután rövid

műsor keretében felelevenedtek a vásznon főbb alakításai, egy-egy szál virágot nyújtottak át tiszteletük jeléül a kolozsvári színház színészei, köztük a mostani pályakezdők is.

Köszöntő üzenetében - amelyet *Kézdi Imola* tolmácsolt - *Hiller István* magyar kultuszminiszter így fogalmazott: a magyar színjátszás nagy pillanatait köszönheti az ünnepeltnek, a kollektív emlékezet mindörökre megőrzi példáját: tántoríthatatlan kiállítását a szakma és az erdélyi magyar színjátszás mellett.

Horányi László az összmagyar színházi társadalom nevében Adyt idézve elmondta: Bandi Bácsi a tűz csiholója, az általa csiholt tűznél az elmúlt évtizedek alatt számontarthatatlanul sokszor és sokan melegedtek. *Vajda Márta* üzenete a Magyar Színházi Társaság jókívánságait tolmácsolta, az UNITER üzenete után *Visky András* szólt az ünnepelthez, megfogalmazva talán a leglényegesebbet: *Senkálzky Endre* nagyszerű példája annak, hogy igenis lehet a szó legvalódibb értelmében szép emberi életet élni.

Tompa Gábor üdvözlését távollétében *Keresztes Attila* közvetítette.

A jókívánságok özöne után az ünnepelt osztotta meg művészi hitvallását a jelenlevőkkel: „Hiszek az élő szóban, a szó éltető erejében, abban, hogy a szó igévé válhat... Én a színházat nem kellemes dolognak látom, hanem éber, kemény, feltétlen fájdalmas keresésnek. A rend, a tisztesség, a világosság, az igazság keresésének. Nem tudjuk, milyen lesz a holnap színháza, de felelősek vagyunk a jelenéért. Ránk az a nemes feladat hárul, hogy kimagasló művészi tettekkel tiltakozzunk minden megalkuvás ellen. Csak az lehet vesztes, aki feladja a harcot.” Thália egyik legigazabb, hűséges szolgálójának gondolatai ezek, akinek élete egy a színházzal. Ezt a rendkívüli életművet formálta könyvvé *Kötő József* a Korunk Baráti Társaság és a Kompress közös kiadásában megjelent *A színház fanatikusa* címet viselő kötetben. Az est záróakkordjaként a monográfia-kötet dedikálására is sor került.

A könyv kapcsán indult beszélgetés során *Senkálzky Endre* elmesélte, hogyan került kapcsolatba a színházzal, két Aradon töltött év után hogyan tért haza Kolozsvárra mint Hazajáró lélek, hogy azután egy életre odaadja magát a kolozsvári színjátszásnak. Nemes egyszerűséggel mondja: a színház az életem. És az csak természetes, hogy holnap már autóbuszra ül és utazik vendégszerepelni – hiszen másképpen nem lehet, és talán nem is érdemes...

F.I.

Senkálzky Endre érdemes művész a hazai színháztörténet dokumentátora és élő legendája. Kolozsváron született 1914. október 2-án. Szülővárosában Hetényi Elemér színiiskolájában tanult 1935-37 között, utána Szabadkai József, majd Jódy Kámyl színtársulatában játszott (1937-39). 1939-től a mindenkori kolozsvári társulat és színház (Thália, a Magyar Színház, a Nemzeti Színház, Állami Magyar Színház) tagja. 1948-1949 között a Kolozsvári Állami Magyar Színház igazgatója. 1977. július 1-én vonul nyugdíjba, de azóta is megszakítás nélkül tovább játszik.

Senkálzky Endre kitüntetései: Román Népköztársaság érdemes művész kitüntetése (1957), Kemény János-díj (EMKE 1995), Életműdíj, Kisvárdai (1998), Szentgyörgyi István-díj Budapest (1999), Bánffy Miklós vándordíj, Kolozsvári Állami Magyar Színház (1999), A Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje (polgári tagozat, 1999), a budapesti Játékszíni Társaság Életműdíja (2003), UNITER Elnöki Különdíj (2004), Románia Kulturális Érdemrendjének Tisztikeresztje (2004).

Szabadság 2004. október 1.

*****

Emlékezzünk!

Requiem aeternam donq eis Domine...

Az augusztus 18-án elhunyt karmester, zenepedagógus,

Lukin László emlékére

Lukin László Budapesten elvégezte a Bárdos Lajos karnagy irányításával működő egyház-karnagyképzőt, majd Ádám Jenőnél szerzett második diplomát, ezután elkezdődött több évtizedes, sikerekben gazdag tanári pályafutása; ennek leghosszabb ideig tartó szakaszát, 1950-től nyugdíjazásáig a Fazekas Mihály Gyakorló Általános Iskola és Gimnáziumban töltötte ének-zene tanárként és karvezetőként. Ugyanott teljesítette hivatását azóta elhunyt felesége, *Horváth Eszter*; nyolc gyermekük édesanyja, akivel rendszeresen felléptek, többek között a filharmóniai koncerteken is. Nem sokkal az Országos Filharmónia megalakulása után, 1954-ben ismét megkezdődtek a gyermekeknek szánt koncertszériák, melyeken immár Lukin László műsorvezetésével sok ezer fiatal ismerkedhetett a zene világával. Kezdeményezésére megjelentek a kottákkal illusztrált füzetkék, melyekre az előadások során maga a műsorközlő is hivatkozhatott (a háború előtti és utáni korszak füzeteiből jó néhány becses példányt őrzött Lukin tanár úr). A kiadványban szerepelt a közös éneklésre szánt darabok zenei anyaga is, azé a közös éneklésé, amely minden alkalommal megadta az esemény felejthetetlen alaphangulatát, csakúgy, mint az elmaradhatatlan zenei fejtörő, a muzsikáról való közös gondolkodás...

„A gyerekekkel való személyes kontaktus derűje mostanáig él” - nyilatkozta egyszer a mester. Lukin László Baján született, s később a város díszpolgárává avatták. Még 1942-ben, bajai gimnazista korában írt Kodályról egy cserkészújságban. Nagy merészen elküldte neki a cikket, és csodák csodája, kapott rá választ, és egy dedikált kottát, amit nagy becsben tartott. Felesége, Eszter asszony született pedagógus volt, ő korábban a Szilágyi Erzsébet Gimnáziumba járt, ahol Sztojanovits Adrienne volt az énektanárnője. Köztudott, hogy Kodály ennek a lányiskolának írta 1929-ben a Pünkösdlőt. „Talán a mai frissességemet is ennek köszönhetem: az ifjúság jelenléte mindig megfiatalítja az embert. Ahogy a közös éneklés is. Mi minden este, lefekvéskor elénekeltük a gyerekekkel együtt az Adjon Isten, jó éjszakát! című dalt. Amikor a feleségem meghalt a János kórházban, ott is ezt a dalt énekeltük közösen, ezzel búcsúztattuk el” nyilatkozta nemrég a sajtónak Lukin László. A mester hitt az emberi méltóságban, vallotta a szellem tisztaságát és szabadságát, és meggyőződése volt a jó ügy szolgálata. Több évtizedes zenepedagógusi, ismeretterjesztő, kultúrákövetítő munkásságának köszönhetően - bár az Úr úgy látta jónak, hogy magához hívja, hogy a nagy mesterekkel: Kodálllyal, Beethovennel, Mozarttal együtt az angyali szférák zenéjét hallgathassa - itt van közöttünk az emberi élet értelmes határáig!

Emma

Magyar Fórum 2004. szeptember 2.

*****

Lukin László emlékére

Kevesen szentelték életüket úgy a zenének és a zenepedagógiának, mint *Lukin László*. Először kisiskolásként, a Mesélő Muzsika egyik előadásán hallottam beszélni - tátott szájjal hallgattuk. Később ő konferálta első kórusfellépésünket is a Zeneakadémián. Azt hiszem, ezekkel az élményekkel nem vagyok egyedül. Akik ismertük, hallottuk őt műsorvezetőként, biztos nem felejtjük el. Énektanárként, karnagyként, a Muzsika Tücsökmuzsika rovatának szerkesztőjeként, ének-zene tankönyvek, cikkek, tanulmányok szerzőjeként, valamint kórusművek szövegeinek műfordítójaként szintén maradandót alkotott. A közművelődés területén végzett munkájának elismeréseként egy éve Wlassics Gyula - díjjal tüntették ki.

Első felesége *Horváth Eszter* is legendás zenepedagógus volt, s szintén haláláig aktív. Nyolc gyermeket neveltek fel, s mindnek átadták a zene szeretetét - úgy, ahogy nekünk is annak idején a Mesélő Muzsikán. Lukin László több mint két évtizede nyugdíjba vonult ugyan, de szinte haláláig dolgozott, a zene misszionáriusaként járta az országot.

Hetvennyolc év kemény munkája után most megpihent, s átadta a stafétabotot nekünk.

Kiss Eszter Veronika
(Magyar Nemzet 2004. szeptember 3.)

*****

Lukin László (1926-2004)

Hallgatott annak a szavára, akit nagyon szeretett. Első felesége, *Horváth Eszter* azt mondta neki, nem kell a karmesterség meg az operai dirigálás, legyen ő csak pedagógus, úgy, ahogy édesapja is és ő is. A Zeneakadémiára Bajáról került, hogy elvégezze az egyházzenei és középiskolai ének-zenetanárképző szakot *Bárdos Lajos* és *Ádám Jenő* tanítványaként. Az egyházzenei tanszokról Kodálynak is az volt a véleménye, hogy az elsők között van a maga történelmi beágyazottságával, világnézetével, zenetanítási igényességével. A megszerzett tudással és tanári példaképeivel felfegyverkezve indult neki az ének-zene tanári pályának.

Harminc évig tanított a Fazekas Mihály Gyakorló Általános Iskola és Gimnáziumban. De aki nem oda járt, az is megismerte ének-zene tankönyvein keresztül minden gimnáziumban és az általános iskola 7-8. osztályában. Azokban az esztendőkből is két neves templomban orgonált és énekelt a Mátyástemplom kórusában, amikor a tanárság és az egyházi szolgálat nem fért össze. Az iskola falai közül kilépve egy ország figyelte őt a televízióból a Zenélő órák műsorvezetőjeként, amint - abban a hitben, hogy a nívós zene eljuttatható mindenkihez - bámulatosan közérthetővé tette a muzsikát. Éveken át vezette a Marczibányi Téri Művelődési Központ Marcipán muzsika című, gyerekeknek szóló zenei matinéját is, ami a legkisebbek zenei nevelését szolgálta. Nyolc gyermeket nevelt fel, mindannyian tanultak zenélni és énekelni.

A II. kerületi egyházi kórusok Musica Sacra Civitatis elnevezésű hangversenyének többszöri műsorvezetője volt, hatalmas zenei tudásával, humorával mindig emlékezetessé tette ezeket a találkozót. 1996-ban a Magyar Kultúra Napján zenepedagógusi és karnagyi munkásságáért a Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskeresztjét vehette át. 2000-ben, alapításának évében elsőként vehette át a II. Kerületért Emlékérmét. Életének 79. évében távozott közülünk.

Búcsúztatása augusztus 30-án volt a városmajori templomban, örök nyugalomra augusztus 31-én helyezték Baján, abban a városban, amelynek díszpolgára volt.

A képviselő-testület augusztus 25-i ülésén Bencze B. György képviselő (Fidesz-MKDSZ) javasolta, hogy az idén ötödik alkalommal megrendezett kerületi egyházzenei kórusfesztivált, melynek a kezdetektől mentora és többször műsorvezetője is volt a neves zenepedagógus, nevezzék el Lukin Lászlóról. Horváth Csaba polgármester egyetértéséről biztosította a képviselőt, hiszen ezzel a gesztussal szerinte is méltó emléket állíthat a kerület a kitűnő zenepedagógusnak.

Budai Polgár 2004. szeptember 2.

*****

Piros szív, fehér hó, zöld levél...

avagy

Szépséges muzsikában fürdettük meg lelkünket

Szeptember 16-án a XII. kerületi Örmény Önkormányzat rendezte a Klubestet a Magyarok Házában. A zeneterem zsúfolásig megtelt, pótszékeket kellett hozni, hogy minden vendégünk ülve hallgathassa meg a világjáró sanzonénekes-zeneszerző *Mártonffy Miklós* műsorát.

A művész évtizedeken keresztül járta a világot, sok-sok országban koncertezett, de mindig hazatért, mert hazahúzta a szíve. Gyötörte a honvágy. Ezt az érzést *Wass Albert* is ismerte, és

egy gyönyörű versében meg is fogalmazta. 1948-ban Plarnhofban írta meg egy dalszöveg pályázatra *Honvág* című versét, amelynek minden sora a hazaszeretetről szól:

„Susog az erdő, szállnak a szelek,
a szelek szárnyán vándor fellegek,
keletnek szállnak, hazafelé...

Magyarország felé... ”

Mártonffy Miklós szívét megérintette a szöveg, és zenét komponált hozzá, egy másik Wass Albert költeménnyel, az *Őszi Hangulat*-tal együtt. A Torinói Magyar ház felkérésére, a zenei fesztiválra viszi el a halhatatlan írófejedelem megzenésített szellemi hagyatékának drágaköveit. Magyarországon, közönség előtt még nem hangzottak el ezek a dalok. Nékünk adatott meg az a szerencse, hogy a kanadai turné előtt, premierként gyönyörködhettünk a költő és a zeneszerző szellemi találkozásának ihletett darabjában.

Kérdésemre a művész elmondta, hogy erdélyi örmény család leszármazottja. Ősei - keresztény hitük megtartása érdekében - Moldvából menekültek el, és telepedtek le azzal a 3000 örmény családdal együtt Erdélyben, akiket I. Apafi Mihály fejedelem hívott be, hogy a török-tatár által feldúlt, elnéptelenedett országban tudásuk – pénzük - szorgalmuk révén fellendítsék az életet.

A család örmény neve Márdirosz volt, és Szamosújváron éltek. A szülők zeneszerető emberek voltak, Édesanyja hegedűművésznő volt, de a háborúban egy tragikus esemény miatt a kezei megsérültek és hangszeren nem tudott többé játszani. A mama szép énekhanggal rendelkezett, egy ideig énekelt is, tőle hallotta kisgyermekként *Aram Hacsaturján* szerzeményét, az 50-es évek híres slágerét: a Jerevánt, amelyet most mi is meghallgathattunk dzsesszesített változatban.

Megtudtuk azt is, hogy a világ számos országában muzsikált, hosszú ideig, többször volt kinn Svájcban, ahol (az elterjedt nézet ellenére, mely szerint a svájciak barátságatlanok, nem fogadják be az idegeneket) sok baráttra tett szert, és szívesen, szeretettel gondol vissza az ott töltött időre.

Jelenleg a *Kincsem Rádió* műsorvezetője, zenei szerkesztője. A közvélemény kutatás szerint külföldi magyarok körében ez a leghallgatottabb magyar adó, mert elviszi hozzájuk a magyar kultúrát, színes kaleidoszkópként gyönyörködhetnek a magyar irodalom- történelem - zene szépségében. Segít nekik megtartani identitásukat: ez a rádió a magyar élni akarás és a magyar megmaradás rádiója. Az AMOS 1 műholdról sugározza a műsorát, de interneten, is hallgatható a www.kincsemradio.hu címen.

Novemberben kanadai turnéra indul, 3 hétig tartózkodik kinn, nagyvárosokban ad koncertet az ott élő magyaroknak. Neves művésztársakkal együtt fog fellépni, itt hangzik majd el a két megzenésített Wass Albert költemény is. Tervei között szerepel egy zenei CD-(kazetta) kiadása a közeljövőben. A zenei anyag teljesen készen van, sajnos, pénzügyi okok késleltetik a megvalósítást.

Beszélgetésünket természetesen zenével „fűszereztük”, meghallgattuk a híres, szép „Piros szív, fehér hó, zöld levél” című számot, a „Szamos-parti estét”, a „Magányos zongorista dalát”, Juhász Gyula szép versének zenés változatát, a „Milyen volt szőkeségét”, Kozma József: „Hulló levelek” c. örökzöld slágerét.

Néztem a közönség csillogó szemét, a zenétől ellágyuló arcokat. Rövid időre elfelejtettük a rohanó mindennapok gondjait, részesei voltunk a varázslatnak, amellyel egy nagy művész ajándékozott meg bennünket.

A zenén kívül megajándékozta a közönséget egy szép emléklappal is, Wass Albert „Honvág” című versével, amelyet a két legfiatalabb vendégünk, *Nagy Lili és Nagy Daniella* osztott ki a megjelenteknek.

A szellemi táplálékot nagyszerűen egészítette ki a Rigó Jancsi cukrászda sok-sok finom

süteménye, a műsor után kellemes, baráti beszélgetés, az oldott hangulat.

Szép esténk volt, a jövő évi (általunk rendezendő) klubestre ismét Mártonffy Miklóst hívom majd meg, hogy gazdag repertoárjából további dalokat hallgathassunk, és feltöltődhessünk azzal a szépséggel, amelyet a szerzeményei árasztanak magukból.

Kedves Olvasó, (aki nem lehetett jelen a klubestünkön, és most ezt a tudósítást olvassa) Önt szeretném megajándékozni. Bízom benne, hogy örömét leli a Wass Albert versekben, amelyet szeretettel küldök Önnek.

Csíkszentgyörgyi -Ficzus Margit

*****

Erdély járás felsőfokon 2004-ben Egy különleges élmény

Bevezető

Az 1940-44-es években évenként egyszer-kétszer meglátogattam rokonaimat Erdélyben. Az utolsó évben, 1944 augusztus végéig két és fél hónapig építettünk egy erődvonalat a keleti Kárpátokban.

Kolozsváron laknak még örmény származású rokonaink: a Murádin családok. Jenő és Laci unokatestvéreim, akik mindketten igen jelentős szerepet vállalnak az ottani kulturális életben.

60 év elteltével az emlékeimet szerettem volna felélnékíteni, ezért jelentkeztem erre a túrára. Benyomásaimról, élményeimről ennek tükrében adok számot az alábbiakban.

Összefoglalása az átélteknek

A táj nagyon szép és sokoldalú. Egy keveréke Svájc, Ausztria, Toszkána, Dél Tirol vidékének. Ezt minden nagyizolás nélkül mondhatom, mert mindenütt jártam, Ausztriában és Svájcban laktam is évekig. A Hargita, a Mezőségi tóvidék, a Kárpátok egy keveréket alkotnak, mely minden igénynek megfelel. Én például síeltem hetekig Borsafüreden, akkor még síliftek nélkül, most pedig mindenféle sí felhúzó is vannak. De meg kell említenem azt a látványt, ami a Királyhágó után elének tárult; előtérben a lágyszalagú lankák és háttérben a magasabb hegyek gerincvonalai keretezik a képet, vagy Torockó és környéke a várral. Sajnos nem lehet minden gyönyörű kép-élményt megörökíteni, de talán egy ideig megmarad az emlékezetünkben is.

Az életben egy nagyon lényeges tényező az emberi kapcsolatok megtartása illetőleg fejlesztése. Ennek sikeres és nagyon szép megnyilatkozása volt - ami a magyar-örmény-szekely kapcsolatokat illeti - a magyar-örmény találkozó Csíkszépvízen. Nagyon meghatott az emlékmű koszorúzás a templomkertben és elismerésreméltó volt a csíkszépvízietől csoportunk szeretetteljes fogadása, megvendégelése.

Vendéglátó házigazdáink is mindent elkövettek, hogy jól érezzük magunkat és valamennyivel jó viszonyba kerültünk. Az utazó csoporton belül is jó volt a hangulat, hiszen mindnyájan ugyanazt akartuk: Erdélyt megismerni lehetőleg minél magasabb szinten és a kapcsolatot ápolni Erdély és Magyarország között. Számomra meglepő volt, hogy akadály nélkül sikerült tervünket teljesíteni.

Dalok, táncok

A kiránduló csoportunknak nagy erőssége volt a busz közepén elhelyezkedett énekkar egy profi karnaggal. A szép magyar népdalok - különösen a hazafelé úton naplementében és a szép környezetben - nagyon jól hatottak. Felelevenítették bennem a 60 évvel ezelőtt történeteket, ugyanis mi is ugyanezen dalokat énekeltük a HÖKK keretében (HÖKK= honvédcserkész őrsvezetők kiképző kara). Annak idején egyik cél volt a népdalokat népszerűvé tenni, így mi is ezt tettük.

A táncbemutatók úgy Széken, mint Kalotaszentkirályon - mindkét esetben szíveslátással: csöröge illetve hólabda sütemény snapsszal - nagyon kedvesek voltak. Mindenütt szép kézimunkákat is lehetett vásárolni, ami az ottaniaknak segítséget jelentett, nekünk meg jó minőségű emlékeket.

A dalokkal kapcsolatban meg kell említenem Gabi búcsúdálát, amelyet a kiránduló csoport számára énekelt el, mert senki más nem búcsúzott el egy dallal a közösségtől s amely ráadásul tökéletesen megfelelt az adott helyzetnek, hangulatnak.

Kiértékelés

A kirándulás nemhogy teljesen megfelelt várakozásaimnak, hanem lényegesen felülmúlta azt. Az egész program magas színvonalú volt s ottlétünk bizonyítottan elérte azt a fontos célját is, hogy mi magyarok - határon innen és túl - fogjunk össze.

A szervezés - *Dr. Szarka György*- még kritikus esetekben is nagyon jó volt. Ha egy program valamilyen okból nem volt elérhető, mindig akadt helyébe pótlás.

A székelyek falusi vendéglátása a turizmus fellendítését, a kapcsolatok bővülését, a fejlődést célozza, melyet okvetlen segíteni kell, persze az adott lehetőségek között. Jó lenne a nemzetközi normát elérni majdan, hogy egy kétágyas szobához jusson egy fürdőszoba is.

Az eljövendő kirándulásokon - a busz utakat fellazítani - jó lenne mindennap egy másfélórás kis gyalogtúrát a programba venni, mely megmutatná a csodaszép természetet.

Ambrus József - Németország

*****

Barangolásunk őseink földjén, Erdélyben (2004. augusztus 23-30.)

Barangoló csoportunk útitervét teljesítve, sőt kiegészítve szerencsésen hazaérkezett augusztus 30-án, mint ahogyan a szeptemberi képes beszámolómból már értesülhetett a kedves Olvasó. Gazdag programunkat azonban érdemes - így felsorolásképpen is - ismertetni, kedvcsinálóként. A teljesített program bizonyítja, hogy ezek a barangolások lehetővé teszik Erdély alapos megismerését a mélyrétegektől a csúcsonkig. Ugyanakkor feltölt és megerősít bennünket is. Szükségünk van rá.

1. nap: Révi szoros, Tordaszentlászló
2. nap: Kolozsvár: Házsongárd, Szervátiusz kiállítás, Farkas u-i templom, Kakasos templom, Szt. Mihály templom, Kolozsmonostori templom, Torockó, Torockószentgyörgy, Székelykő vár
3. nap: Vasasszentgotthárd, Szék: bemutató, templom, tájház Szamosújvár: templom, temető, koszorúzás Bonchida: Bánffy kastély Válaszút: kiállítás, kastély
4. nap: Pusztakamarás: Sütő András szülőháza Szászrégen: fogadás a templomban Holtmaros: gyermekotthon, templom Marosvécs: Kemény kastély, Helikon Csíksomlyó: kegytemplom, Salvator kápolna, búcsú helyszíne Zetelaka
5. nap: Székelyudvarhely: városnézés

- Bögöz: templom
Székelyderzs: erődtemplom
Szejkefürdő: Orbán Balázs síremlék
6. nap: Csíkszereda: Makovecz tervezte templom
Csíkszépvíz: örmény katolikus szentmise, kulturális műsor, magyarörmény családi találkozó
7. nap: Segesvár: városnézés, Petőfi szobor, Márton Áron szobor
Erzsébetváros: örmény katolikus nagytemplom
Nagybaromlak: erődtemplom
Marosszentimre Tordai hasadék
8. nap: Kalotaszentkirály: népviselet bemutató, néptáncbemutató, templom,
Ady emlékmű
Vársonkolyos: túra és borkóstoló
Nagyvárad: Kiss Stúdió Színház pódiumműsora

*****

Kaláka Táncegyüttes - Szamosújvár

Nagy sikerrel lépett fel az általunk már jól ismert Kaláka Táncegyüttes a „Magyar Világ 2004” kiállítás keretében rendezett Régiók Találkozása Kárpát medencei előadók és együttesek bemutatkozása c. kulturális találkozón a Budapesti Nemzetközi Vásár területén 2004. szeptember 11-én. A Magyar Kultúra Alapítvány ez alkalomból a sikeres részvételüket Emléklappal tüntette ki. Megérdemelték, tanúsíthatjuk. Gratulálunk.

M

*****

Enyedi Sándor

Örmények a magyar színházban *3., befejező rész*

Színigazgatók, rendezők

A színészek, színigazgatók közül említést érdemel vitéz *Jakabffy Dezső* (1895-1965), aki pályájának elméleti és gyakorlati alapjait még az első világháború kitörése előtti években Rákosi Szidi (1852-1935) színi iskolájában sajátította el, s művészetére termékenyen hatott Max Reinhardt rendezői tanfolyamának elvégzése. Volt színész, főrendező és igazgató. A második világháború utáni években színháza megszüntetéséig, 1948-ig a szatmári társulatot vezette. Munkás éveit nyugdíjba vonulásáig csak 1953-tól folytathatta Sepsiszentgyörgy teátrumában. *Jakabffy* ivadék a mai nap is aktív *Bende Miklós* (1921-), aki rendezései mellett egykoron mint alternatív színházak létrehozója írta be nevét a magyar színháztörténetbe.

Az örmény származású színművészek tábora népes: *Dajbukát Ilona* (1892-1972); *Pápay Klára* (1900-1985) és fia, *Bánffy György* (1927-); *Gajzágó Denis* (1920-1998); a két Ferenczy-testvér: *István* (1937-2002) és *Csongor* (1939-) és *Voith Ági* (1944-) e névsort gazdagítja, csakúgy mint a két örökifjú: a kolozsvári *Senkálzky Endre* (1914-) és a budapesti *Arcalian*, azaz *Agárdi Gábor* (1922-) - mindketten máig is részesei a színházi életnek.

Örmény gyökerekkel rendelkezik a táncszínház jelese *Novák Ferenc* (1931-) koreográfus és lánya, *Novák Eszter* (1964-) rendező is.

Drámaírók

Az „örmény-magyar” drámairodalmat a történelmi forráskutató, újságíró *K. Papp Miklós* (1837-1880) is gazdagította. Az 1867-ben alapított kolozsvári napilap, a Magyar Polgár

szerkesztőjének műveit a kolozsvári társulat játszotta el (Rossz világban élünk, 1862; Bajszerző, 1865. április 1., Judit asszony, 1878. február 23.). A Judit asszony számos vidéki városban is színre került, Az ördög bibliája című művét pedig a pesti Népszínház tűzte műsorára 1879 januárjában. A darab ugyan a fővárosban megbukott - vidéken azonban hosszú ideig a társulatok repertoárján maradt. K. Papp halála előtt fejezte be Absolon papa c. vígjátékát.

K. Papp Miklós a forrásokat közlő Történelmi Lapokban, a Magyar Polgár ingyenes mellékletében, több fontos színháztörténelmi forrást adott közre. A színház mindenkor közel állt hozzá - felesége, *Szabó Jozefa* is színésznő volt. Két ízben még azt is mérlegelte, hogy bérbe veszi a kolozsvári színházat. Betegségének előrehaladása bizonyára szerepet játszott abban, hogy erre a lépésre mégsem került sor.

Miközben másodrendű vidéki drámaírók próbálják mérlegre tenni képességeiket, váratlanul berobban az irodalomba egy hajdani papnövendék, teológiai professzor, *Csiky Gergely* (1842-1891), aki 1875-ben a Jóslat c. verses színjátékával a Magyar Tudományos Akadémia pályázatán pályadíjat nyert. Miközben kilép az egyházi szolgálatból, több figyelmet érdemlő darabbal jelentkezik: megírta a Proletárokat (1945 után Ingyenélők! címmel játszották), 1880-ban a Mukányit, a következő évben a Cifra nyomorúságot. 1887-ben a Buborékok c. nagy visszhangot kiváltó darabja jelzi gyors előremenetét a drámaírói pályán. Szinte valamennyi művét rögtön bemutatták. 1891-ben, halála évében keletkezett Nagymama című művét pedig a legnevesebb matrónakorú színésznők (Prielle Kornéliától Tolnay Kláriig) választották „jutalomjátékkul”. Zenés változatában Blaha Lujza, Honthy Hanna és Berky Lili brillírozott. Csiky - a 19. századi hazai drámaírók közül szinte egyedül külföldön is a legnépszerűbb lett: Bécsben, Berlinben, Koppenhágában is játszották. Drámaírói tehetsége mára sem fakult meg; új előadások, friss adaptációk készülnek alkotásaiból.

Nem mindenki lett Csiky Gergely, de nem is csak *Gorové Lászlóból* és K. Papp Miklósból áll a drámaírással kacérkodó örmények névsora. A sokfajta irodalmi és újságírói műfajban próbát tett *Tőrös Tivadar* (?-1895. november 19.) Az örmény címmel sikeres színdarabot is írt, amelyet Erdély-szerte játszottak, legnagyobb sikerrel talán Aradon mutatták be 1890 novemberében. Színre került 1892-ben a budapesti Városligeti Színkörben is. A szerző neve mára már alig ismert, amiért ő maga is felelős: a szamosújvári Marusán Bogdán fia szerette az írói álneveket, korának népszerű lapjában, a Bolond Istókban *Afgánisztán Vártán* néven írta csípős cikkeit. *Gajzágó Salamontól* (1828-1898) a Számvevőség elnökétől sem állt távol a színház: két darabja is színre került: a Békési c. a budapesti Nemzeti Színházban (1856), a Majláth Margit c. pedig Kolozsváron. *Korbuly József* (1860-1917) hírlapíró, szerkesztő - több korabeli lapnak belső munkatársa novellaíróként és regényíróként is ismert volt. Az elismert vőlegény, valamint A felsült Don Juan c. színműve sajnos kéziratban maradt, de Az apa szerelme c. darabját 1887. március 20-án műsorára tűzte a kolozsvári színház.

Csiky Gergely halálának évében, 1891-ben Szamosújváron *Báhlavuni Vahram* igazgató irányításával kilenctagú, örményül játszó társulat jelent meg. Műsorukon két drámai mű és egy egyfelvonásos énekesjáték szerepelt. A 7. század híres örmény hadvezérééről, Kaje Vahanról szóló dráma két ízben került a közönség elé. A nézők már nem nagyon értették a nyelvet, a több mint két évszázada letelepedett örmények késői ivadékai sajátjuknak már csak a magyar színészeket és a magyar nyelvű drámákat érezték. Csiky Gergely és társai értékes színelőadással gazdagították a magyar színháztörténelmet.

Vége

*****

A „világban szétszóródott” Ani

Vannak olyan új ismeretek, amelyekről azt gondolhatja az ember, hogy inkább összezavarják a korábbiakat, mintsem hogy megvilágítanak őket. Ugyanakkor ez a jellegzetessége annak az útnak, amely a minőségi ismeretekhez vezet.

Éppen ebbe a kategóriába tartozik az a nemrégben Budapesten kiadott könyv, amely ezt a címet viseli: *Ani, az ősi örmény főváros és magyar vonatkozásai*. A címben szereplő „vonatkozásai” szó keveseket ejt ámulatba: széles körben ismert tény, hogy a régi örmény fővárosok közül a legnépszerűbbnek, Ani városának lakosai emigrációjuk egyik fő útvonalául azt az utat választotta, amely a történelmi Magyarország Erdély nevű országrészébe vezet, ahol Ani lakosai megalapították saját városaikat, előrelendítették az ország fejlődését, az új hazának ismert művészeket, írókat, tudósokat és... nemzeti hősokeket adtak. Ami viszont ámulatba ejt, az a „vonatkozásai” szó új tartalma, amely magára a városra vonatkozik és szinte mesébe illő. Arról van szó, hogy a könyvben Ani építészetének remekműveit ábrázoló jó minőségű fényképek mellett, amelyek már megszokottak az örmény szemek számára, találunk néhány ismeretlen templomról szóló további fényképet, amelyek elbűvölnek minket örmény voltuk révén. Ezek a képek szinte ugyanabban az időben épült magyar templomokat ábrázolnak. Szemeink számára ismerősek az oszlopfők, az oltárok, a záró elemek és egészen nyilvánvalóak a külső falak sokszínű hasonlóságai. Szerepelnek a könyvben ezen templomok alaprajzai, amelyekről azt gondolná az ember, hogy örmény tervezők művei.

Természetesen Ani templommaradványai korábban épültek, a X-XI. században, de nincs nagy történelmi korkülönbség a kettő között: a magyar templomok a XI-XII. századra datálhatók. Ha számításba vesszük ezt a körülményt, valamint az Örményország és Magyarország közti térbeli távolságot, akkor ezeket az építészeti hasonlóságokat titokzatosnak gondolhatjuk. Vagy emlékezhetünk az osztrák *Joseph Atrigovsky* elméletére, amely az európai építészet forrásai közé sorolja az örmény építészetet - ez az elmélet a múlt század első évtizedeiben a kiváló akadémikus ellen méltatlankodások és ellenkezések viharát váltotta ki kollégái részéről, s az északi német központi kupolás templomépítészet impozáns párhuzamaira támaszkodott.

Itt félbe kell szakítsam filológiai elemzésemet és az örmény építészek, szakemberek és kutatók figyelmét a magyarországi anyag felé szeretném fordítani, átadván a szót az Ani, az ősi örmény főváros és magyar vonatkozásai című könyv szerzőinek, *Gondos Bélának* és *Horváth Zoltán Györgynek*.

„Magyar szempontból a legfontosabb Ani templomai közül a ma is szinte tökéletesen ép, hatkaréjos Szt. Gergely templom, amely a Kaukázus-vidéken korábban is alkalmazott nagyon jellegzetes építésmód egyik XI. századi továbbélése. Ilyen kívül teljesen kör alakú, belül azonban hatkaréjos - azaz hat, virágsziromszerűen, szabályosan elhelyezkedő félkörívvel épített - templom Európában kizárólag a Magyar Királyság területén található.”

Ezután a szerzők számba veszik azokat a magyar templomokat - idézvé e templomok stílusát leíró építészettörténészek véleményét - amelyek megmutatják a szakembernek az utóbbiak zavarát, akik arra törekszenek, hogy csupán az európai hagyományok, a katolikus teológia körébe helyezték el.

A könyv felépítése világos és jól megtervezett: Ani múltja, Ani kronológiája, magyar építészeti hasonlóságok, néhány más forrás, néhány következtetés, a hatkaréjos templomok kora, a magyar és az örmény történelem néhány kapcsolódása. Váratlan és figyelemfelkeltő az utolsó fejezet: „Abszurdum avagy Ani meglátogatásának technikai részletei”, amely leírja azokat a nehézségeket, amelyekkel az érdeklődő vagy a régész találkozik az Aniba vezető úton, információkat a Karsz-i múzeum minimális nyitvatartási idejéről, ahol az Ani épületegyüttes területére való belépéshez szükséges jegy kapható stb.

A könyv jellegzetességei közé tartozik, hogy az örmény műemlékekkel párhuzamosan

fényképekkel mutatja be az iszlám műemlékeket is. Felületesen szemlélve örménynek vélünk őket, csak a figyelmes tekintet számára válnak nyilvánvalóvá a muzulmán egyházi építészet jellegzetes díszítései. A szerzők az örmény építészet nyilvánvaló befolyását hangsúlyozzák, de az idegen uralom alatt álló Aniban épült mecset, amelynek építőanyaga az örményországi tufa, annyira „Aniszerü”, hogy szakember feladata eldönteni, vajon örmény építész részvételéről, vagy egy újjáépített épületről van szó. A könyvet a Szent Korona öröksége sorozat keretében csodálatos minőségű tipográfiával jelentette meg Budapesten a Romanika könyvkiadó. Fejezetei három nyelven olvashatók: magyarul, németül, angolul. A könyvet gazdagon díszítik illusztrációk, a fényképek élénkek, gyakran művészi értékűek. A fényképész a szerzők egyike, *Horváth Zoltán György*.

Külön meg kell emlékeznünk a budapesti Fővárosi Örmény Önkormányzatról, melynek anyagi támogatásával jelent meg a könyv. A magyar állam tíz éve ad a kisebbségi önkormányzatoknak évente jelentős összeget a kulturális identitás erősítésére. A jelen könyv esetében a rendelkezésre álló anyagi eszközök gondos felhasználásával, azaz az anyagi forrásnak egy dicséretes kezdeményezésre való fordításával állunk szemben.

Vahram Martiroszjan
Hajasztani Hanrapetutjun 2004. július 23.
(Örmény Köztársaság Parlamentje napilap)
Fordította: Zsigmond Benedek

*****

Hangulatjelentés az Égei tenger partjáról

Kissé szorongva vágtam bele a hirtelen adódott lehetőségbe, Törökország Égei tenger parti részének látogatásába. Ezt a szorongást valószínű örmény és magyar gyökereim okozták, mindkettőnek bőven volt rá oka. Úgy látszik, a történelem beléivódik génjeinkbe. Érdeklődve vártam a találkozást. Megvallom nagyon kellemesen érintett a barátságos fogadtatás, mint magyar turistát. Lépten - nyomon a közös rokonságra, a közös gyökerekre utaltak, Attila népének tartva magukat is. Örmény gyökereimről mélyen hallgattam, hisz a XX. századi népirodalom még elevenen él bennünk. Az azonban elgondolkodtató, hogy „hivatalosan” egyetlen helyen sem említették meg az örmény nemzeti kisebbség létét, amely többmillió volt a XX. század elejéig. Az már szinte „természetes” volt, hogy a közel másfélmillió örmény kiirtásáról, a XX. század első nagy népirodalomról senki sem tett említést. Nemcsak az úti kalauzok, de a magyar idegenvezetőnk sem hallott róla, csupán a kurd kisebbség milliós tömegének kiirtásáról tett említést a török nemzetállam kialakítása során. Agyonhallgatott történelem.

Az Égei tenger déli partvidéke nem éppen az „örmény őshaza” vidéke, mégis számtalan jelét találtam kultúránknak. Ha csak a török konyhát említem, egy örmény származású azonnal észreveszi a több ezer éves örmény gasztronómia hatását. A sok zöltség és gyümölcs, édesség, fűszerek, mind az ismert ízeket elevenítették fel. Még az angadzsabur levesből jól ismert darált hússal töltött tészta-csákákat (fülecskéket) is megtaláltam, csak a huruttal savanyított húsleves hiányzott „alóla”. Tehát még az őshazából hoztuk magunkkal ezt a finomságot, itt a bizonyíték! Érdekes, hogy a jelenlegi Örményországban nem ismerik. Az örmény édességek most „természetesen” török édességként kerültek asztalunkra, mint a pahlava, a dalauzi, a törökméz, valamennyi fő alkotórészeként a méz, amelynek számtalan változata különleges ízeket produkált. A lepénykenyerük valamivel vastagabb, mint az örmény lavas, de ugyanúgy sok nyers zöltséggel együtt fogyasztják. A petrezselyem, kapor, zeller és általam nem ismert zöldféléket, fűszernövényeket nem kis csokrokban vásárolják a piacon, üzletekben, mint nálunk, hanem kötegekben, hiszen olyan mennyiségben fogyasztják reggel, délben, este, nyersen, párolva, sütvé. Paradicsom, padlizsán, karfiol, uborka, paprika,

hagyma, tök, olajbogyó (legalább 3-4 fajta) minden étkezés alkotórésze. Nyugodtan és hosszasan étkeznek, ez már önmagában irigylésre méltó.

Mediterrán hangulat, tisztaság az utcákon, szállodákban, tengerparton, szívélyes kiszolgálás. Szinte elfelejti az ember, hogy Kis-Ázsiában van, viszont azt nem, hogy mi, Európa közepén, pizsokban, udvariatlan, durva emberek között vagyunk kénytelenek élni.

Egy török népitánc-bemutatón különös riadalmat éreztem belül, amely a korábbi szorongásomat igazolta. A harci zenére táncoló népviseletbe öltözött férfikar vadsága a törökdúlást idézte fel bennem, az Egri csillagok képsoraira emlékezve. S elképzeltem a sokszor olvasott borzalmakat, az örmény falvak felégetését, a pogromokat az 1900-as évek elején. Nem férfiaságot, hanem vadságot tükrözött a tánc, amelyet még egy harci díszbe öltöztetett táncos is erősített, ruháján a kozákokhoz hasonló töltény-díszítéssel. A zene csak fokozta ezt az érzésemet, bántóan éles, vad, ismétlődő motívumaival.

Az Égei tenger partvidéke - ugyanúgy, mint a Földközi-, vagy a Fekete tengeré - bővelkedik görög-római emlékekben. A nyugati civilizáció bölcsője ez a vidék, 3000 éves görög emlékek lépten-nyomon.

Az Égei tenger É-i részén találta meg *Heinrich Schliemann* 100 évvel ezelőtt Tróját, amelynek ásatásai ma is folynak. *Ephesos* és *Halikarnassosz* - mai nevén *Bodrum*, vagy a szír határhoz közeli *Antalya*, ókori nevén *Antiochia* ugyancsak a korai kereszténység nyomait őrzik. A hagyomány szerint 2 évvel Krisztus keresztre feszítése után az új hit követői Jeruzsálemből ide menekültek s a befogadottakat itt nevezték először „keresztényeknek”. Az ókori Ephesoshoz közeli *Meryemában* áll az a szerény kőház, ahol Mária, Jézus anyja élt. Most templom. A 431. évi efezusi zsinat rendelkezett a Mária kultusz bevezetéséről. II. János Pál pápa 1976-ban látogatta meg az emlékhelyet, amelyen a világ minden tájáról összesereglett hívek együtt ünneplik Mária mennybevitelét.

Pál apostol - ki a Földközi tengerpart közeli *Tarsusból* származik - Kr. u. 47-től térítő útjai során járt Ephesosban és más kis-ázsiai városban is.

Törökország területén 7 egyetemes zsinatot tartottak: Konstantinápoly (ma Isztambul), Nicea (Yznik), Ephesos (Efes) és Chalcedon (Kadiköy).

Az efezusi zsinaton (431) mutatták be a 423-ban elkészült örmény Szentírást (Ásztvadásuncs - Isten lélegzete), amely másodközvetítésből, a szír Pessita szövegváltozatból lett fordítva - tudtam meg Tutsek Árpád Izsák „Theosz volá Szava” c. cikkéből (Demokrata 2004/25).

Ephesos Kis-Ázsia egykor legjelentősebb kikötővárosa és kereskedelmi központja volt Kr.e. I. században. A római időkben Asia provinciaként létezett. Pál apostol itt alapította meg a legelső keresztény közösséget Kr.u. 54-ben. A hihetetlen épségben megmaradt város egy pestisjárványnak köszönheti pusztulását, elnéptelenedését. Az egykor 200 ezer lakosú város színháza 25 ezer ember befogadására alkalmas, Kis-Ázsia egyik legnagyobb színháza, ma is működőképes. Palotái, fürdői, hatalmas könyvtára, templom, utcái, bordélyházai, csodálatos márvány mozaikjai, szobrai ma is megcsodálhatók. A feltárt terület a város területének csupán egyharmada.

Lépten-nyomon görög-római emlékekbe botlunk. A törökök nem is nagyon tudnak mit kezdeni velük, nem kötődnek hozzá, csupán idegenforgalmi célból foglalkoznak vele.

Így aztán görög oszlopokból kiképzett vendéglői asztalokkal, hamutartókkal is találkozhatunk.

(Az ottománok 1453-ban foglalják el Konstantinápolyt s I.(Nagy) Szulejmán alatt 1520-1566-ig válik a birodalom a Földközi tenger egész medencéjének meghatározó hatalmává.) A bodrumi bazárban egy szőnyegkereskedővel ismerkedtem meg. Sokáig gondolkodtam, hogy hol láttam ezt az arcot, mire felismertem benne egy gyergyószentmiklósi magyarörmény testvérünk vonásait: kese haj, szürkés-kék szem. Elmondta, hogy a török szőnyegművészet és kereskedelem az örményeknek köszönheti hírnevét. Megmutatta régi

örmény szőnyeggyűjteményét, amelyet édesapjától örökölt, mint ahogy az üzletet is. Elárulta, hogy Kappadókiából származik a családja s örmény gyökerei vannak dédszülői ágon. Csak ekkor mertem bevallani származásomat én is, amelyre boldogan azt felelte, hogy akkor valahol mi is rokonok vagyunk. Átadta névjegykártyáját és azt mondta, hogy ő egy barbár, ugyanis a neve Barbaros. Eltűnődtem, vajon miért nevezik így? Esetleg azért, mert ősei áttértek a muzulmán hitre, hogy túléljék a genocídiumot? S ezért kapták ezt a ragadványnevet? (Tudjuk, hogy a vezetéknéveket csak a XX. században vezették be Törökországban.) Az örmény történetírás többszázezer ilyen túlélőről tud. Kissé fáj a szívem, amikor felfedezve egy díszpárnába foglalt örmény szőnyegdarabot, rajta örmény betűkkel, megkérdeztem, felismeri-e azokat. Nem ismerte fel, régi török írásnak sejtette. Tőlem tudta meg, hogy örmény betűk. Ez lehetett a túlélés ára, a hit felhagyása, a felejtés, a beolvadás. Agyonhallgatott történelem.

Érdekes volt tetten érni a múltat a jelenben.

MS

*****

Szőnyegdarab Törökországból

A szőnyegen található szöveg jellemzése:

A szőnyeg feliratának nyelve: egyházi örmény
írása: majuszkuláris (modern jerkatagir) tartalma:
keresztvetést kísérő liturgikus szöveg

Magyaros átírásban (magyaros normalizált klasszikus örmény kiejtés):

Hanun Hor jev Vortvo jev Hokvujn szörpo. Amen.

Az Atya és a Fiú és a Szentlélek nevében. Amen.

Zsigmond Benedek armenológus

*****

Kisebbségi nap a XII. kerületben

A XII. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat szeptember 26-án részt vett a Kisebbségek Napja kerületi rendezvényen a XII. kerületi Művelődési Központban. Nagy sikerrel mutatta be az örmény népzeneát *Avedikian Viktória* énekművész, aki gyönyörű hangjával és jól választott népdalaival - *Szuper Géza* kitűnő gitár kíséretével - méltán aratott sok tapsot.

Nagy számban látogatott el magyarörmény közösségünk erre a rendezvényre is, élvezni a sikeres bemutatkozást, találkozni és beszélgetni egymással.

M

*****

*Szereped van, mely csak a tiéd, s ez a szerződésed Istennel.
(Márai Sándor)*

*****

Bálintné Kovács Júlia - Kolozsvár

Erdélyi örmény gyökerű peregrinusok

IV. rész

Az előző két Lukats örménysége még bizonyosításra vár, az viszont kétségtelen, hogy akiről most írni fogok, az erdélyi örménység egyik kimagasló alakja.

Az erdélyi peregrinusokról szóló könyvben ezt írják a szerzők:

Lukatsch, Cristophorus, Szamosújvár Lukácsi Kristóf 1824, Bécs- teol. stud. Szül. Szamosújváron, ahol apja örmény kereskedő volt. Szinnyei szerint Bethlenben született 1804. márc. 30-án. Tan. Szamosújváron, majd Gyulafehérváron. Befejezve tanulmányait 1827-ben rom. kat. pappá szentelték. Szamosújváron dolgozott káplánként, majd természettan- és mennyiségtanárként tanított a gyulafehérvári papneveldeben. Közben számvevő jegyző lett. 1843-tól szentszéki ülnök, 1848-tól könyvtárnok, 1849-től egyháztörténetet és jogot tanított a papneveldeben. 1853-tól gimnáziumi igazgató, 1854-től esperes Szamosújváron. 1876 okt. 24-én halt meg. Fiúárházat alapított Szamosújvárott. Az örmények történelmének kiváló kutatója. (História Armenorum Transilvaniae. Szamosújvár, 1859).

Lukats, Iohann Marosvásárhely Lukáts János: 1828, Bécs med. stud. et. med. cand. Szül. Marosvásárhelyen, ahol apja tanár volt. Tanulmányait befejezve gyakorló orvos lett. 1840-ben Nagyváradon dolgozott.

Markovich, Vincenz, Grosswardein: 1839. szept. 28. Bécs – Laimgrube hadmérnöki. Szül. 1826. aug. 9-én Nagyváradon, ahol apja birtokos és postamester volt. 1843. szept. 5-én befejezve tanulmányait elhagyta az akadémiát.

A fentieket *Gudenus János József: Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája* c. munkája nyomán helyesbítem:

Markovich Vince János Dombegyházán született, Csanád vm. Nagypapa Markovits (de Spizza) Adeodat volt. Előbb szamosújvári tanácsos, majd nagyvárad postafőnök... Kilenc gyermeke közül a legnagyobb, Antal még Szamosújváron született. Az ő fia Vincze János már Dombegyházán látta meg a napvilágot, szülei ugyanis akkor már Csanád vm.-ben éltek, noha 1823-ban Szamosújváron esküdtek örök hűséget.

Máli, Michael - Szamosújvár: 1814. nov. 20. Bécs - Laimgrube- hadmérnöki. Szül. 1799. nov. 20-án Szamosújváron, ahol apja városi tanácsos volt. Tanulmányait befejezve 1820. szept. 5-én hadapród lett a hadmérnöki karon. Gyorsan haladt a katonai ranglétrán. Vezérőrnagyként halt meg 1858. aug. 9-én Baden Recoaroban (Tirol).

Mártonfi Antal: 1788, Bécs - theol. stud. Hell Miksánál tanult négy éven át csillagászatot. Előtanulmányait talán Kolozsváron végezte. 1782-ben a gyulafehérvári papnevelde tanára. Bécsből hazatérve a gyulafehérvári csillagvizsgáló igazgatója lett. Meghalt 1799. nov.19-én.

Mártonfi István 1740 előtt Olmütz. Kászonból származott. Hazatérve Csíkszentgyörgyön szolgált plébánosként.

Nuritsan, Martin v. Bihar 1840, Bécs-med. stud. IV évf. Apja örmény kereskedő volt.

Ohánoviwicz, Jacob Sigethinus - Máramarossziget: 1818, Lemberg - philos stud. 21 éves rom. kat. vallású. Apja nemesi eredetű kereskedő volt.

Orgidan, Basil v. Kronstadt 1841, Bécs- műegyetem: kereskedelmi. Apja kereskedő Brassóban.

Orgidan, Nicolaus v. Kronstadt 1842, Bécs- műegyetem: kereskedelmi. Apja kereskedő Brassóban.

Ostrowitzi, Anton v. Torda 1807. szept. 7. Bécs - Laimgrube- hadmérnöki. Szül. 1788. jún. 27. Apja vármegyei sebész volt. 1808. febr. 7-én távozott az akadémiáról.

Ostrowitzi, József Tr. 1788, Bécs orvossá avatják. 1800-ban Torda vm. tisztiorvosként tartják számon.

Ötvös Ágoston /Gyulafehérvár/: 1834, Bécs, med. stud. 1836-ban uo. orvosdoktorrá avatták. Prof. Dr. Seeburg mellett dolgozott közkórházi gyakornokként. Szül. 1811. ápr. 27-én Gyulafehérváron, ahol apja kereskedő volt. Tan. uo. a püspöki liceumban. 1828-tól Pesten orvostanhallgató. Orvosdoktori címet szerezni Bécsbe ment. Hazatérve külföldről gyakorló orvos lett szülővárosában. 1839-ben tiszteletbeli táblabíró; 1849-ben Gyulafehérvár képviselője az utolsó rendi országgyűlésen. Meghalt 1861. okt. 25-én. Történettudományi érdeklődése és tevékenysége elismeréseként a MTA levelező tagjává választotta 1860-ban. Ő szerkesztette a Gyulafehérvári Füzeteket.

(folytatjuk)

*****

Ki is volt az igazi Marcsa néni?

A Pallas-Akadémia Kiadó megjelentette a „*Marcsa néni szakácskönyve*” c. könyvét. Sajnos a könyvre vonatkozó háttér-információkat már tévesen közölték, megtévesztve ezzel az olvasó közönséget és rossz fényt vetve egy a könyv kapcsán még élő személyre. Ezzel kapcsolatban a téves tájékoztatást olvasni is lehet egy interjú kapcsán a Romániai Magyar Szó ez év január 7. számában. Itt ugyanis az jelent meg, hogy a könyv igazi szerzője egy gyergyóalfalusi Ágoston Marcsa nevű fizikatanárnő, aki unokahúgának írta a könyvet „Babi néni szakácskönyve” címen, abból az alkalomból, amikor unokahúga férjhez ment. Hát ez a legenda sajnos nem állja meg a helyét. A tényszerű valóság az így hangzik:

Az eredeti könyv „*Baby szakácskönyve*” címen jelent meg és az írója *Novák Mária* (Tántika, 1881-1975) volt. A könyvet unokahúgának írta, aki nem volt más mint *Balogh Rozália* (szül. 1908) alias „Baby” és aki még most is élő személy Budapesten. Én személyesen is felkerestem és beszéltem vele, tudott a könyv kiadásáról és ha nem is mondta, de talán bántotta a most 96 éves idős asszonyt, hogy a könyv nem eredeti formában jelent meg. Az is elvárható lett volna és nem csorbította volna a Pallas Kiadó hírnevét sem, ha előzőleg felkeresik személyesen is ennek kapcsán. Így talán nagyobb sikerre számíthattak volna a későbbiekben, mert hozzá lehetett volna tenni a még élő főszereplő visszaemlékezéseit is.

Egyébként *Novák Mária* nővére *Novák Teréz* (1876-1938) a kézdivásárhelyi *dr. Balogh Vendel* (1864-1917) ügyvéd neje volt. A szerző *Novák Mária*, más néven „Tántika” később Gyergyószentmiklóson élt és évekig a híres *dr. Fejér Dávid* házvezetőnője volt. Tántika Budapesten halt meg 1976-ban, de a gyergyószentmiklósi örmény temetőben temették el Fejér József és dr. Fejér Mihály sírjába. Ezt a sírt bárki megtekintheti Gyergyószentmiklóson napjainkban is.

Még kiegészítésképpen talán annyit, hogy „Tántika” szülei *Novák Sándor* (1834-1914) kézdivásárhelyi üveggörcekereskedő és a csíkszépvízi származású *Dávid Teréz* (1854-1937) voltak. „Baby” másik lánytestvére *Katalin* (1893-1983) a háromszék megyei Árvaleány-nevelőintézet igazgatónője volt Kézdivásárhelyen, akit itt is temettek el. Az ő családjából került ki még a neves gyergyói *Novák gyógyszerész* dinasztia is.

Az írásomat nem a Pallas Kiadó kioktatására szántam, csupán kortörténeti okokból kifolyólag szerettem volna helyére tenni ezeket a tévedéseket. Erre az is motiválna, hogy

személyesen is ismerem az elfelejtett „Baby”-t és úgy éreztem, hogy szükségszerű a könyv háttérét ténszerűen ismertetni, mert később aztán a téves adatok maradnak fenn elsősorban az irodalomtörténet, de nem utolsó sorban az olvasó közönség számára. Talán az is elfogadható volna, ha a kiadók több ráfigyelést fordítanának az ilyenszerű kiadványok eredetének megnevezésére és ezeknek tartalmi felhasználására, ha már egyszer nem követik a forrásnak szánt könyvek szövegét.

Dr. Száva Tibor-Sándor - Ausztria

*****

A „néhai” Élet és Irodalom

Könyvtári kutakodásaim közepette bukkantam erre a Kolozsváron, 1883 karácsonyán megjelenő „heti közlönyre”. Igényes, jobb sorsra érdemes kezdeményezés, mely azonnal megnyerte tetszésemet már a laptulajdonos és felelős szerkesztő neve miatt is, akit *Korbuly Józsefnek* hívnak.

Íme a 28x40 cm méretű kiadvány címlapja (1) és az egyes számok fejléce. (2)

Érdeemes megemlíteni, hogy címként tudatosan Kölcseyék 1823-ban indított Élet és Literatúra néven futó kiadványát parafrázálták. Szép és okos szavakkal fordultak olvasóikhoz.(3) A felhívás ellenére kérész életű volt a lap. 1884-ben hetenként jelent meg, de a 29.-ik számtól Korbuly József egyedül szerkesztette. 1885-ben már kisebb alakú és meg is szűnik.

Rangos írói gárdát tudott - tudtak mozgósítani, amit valószínűleg családi kapcsolatai tettek lehetővé. Édesapja *Korbuly Gergely* a kolozsvári takarékpénztár igazgatója, édesanyja *Vikol Anna*. Kilenc testvér közül ő a hatodik. Nővére Irma - a második gyermek - *Petelei István*, a neves író felesége volt.

A Magyar Irodalmi Lexikonban ezt olvashatjuk: *Korbuly József* Kolozsvár, 1860-1917. Szerkesztő és regényíró. Több kolozsvári majd bp-i lapot szerkesztett, részt vett a Petőfi Múzeum szerkesztésében is. Írt elbeszéléseket, regényeket, színműveket. Jelentősebb kötete: *Papírfoszlányok* (elbeszélések, 1885); *Mari és Margit* (regény, Kolozsvár 1885); *Modern Golgota* (regény, Kolozsvár, 1886.)

Az Új magyar irodalmi lexikonban pedig:

Korbuly József /e.: *Korbuj*/ (Kolozsvár, 1860. jan. 16 - Kolozsvár, 1917. ?): író, szerkesztő. Kolozsvárt és Berlinben jogot tanult. 1884-85-ben az Élet és Irodalom, 1888-90-ben a Petőfi Múzeum, 1887-95-ben az Erdélyi Híradó szerkesztője volt. 1895-ben Budapestre költözött, s fővárosi lapoknál dolgozott.

M.: *Mari és Margit*, r., Kvár, 1885; *Papírfoszlányok*, elb., 1885; *Modern Golgota*, r., Kvár, 1886; *Az apa szerelme*, népszínmű, Kvár, 1887.

Ir.Gy., -, Kvári Hírlap 1917. 35. sz.

B. Kovács Júlia Kolozsvár

*****

Rendhagyó tudósítás egy jótékonyági hangversenyről

avagy

Gondolataim zenehallgatás közben....

Szép és nemes emberi tulajdonság a segíteni akarás, a jót tenni akarás, a jótékonyág. A bajbajutott, a szűkölködő, a segítségre szoruló embertársainkon (amennyiben módunkban áll) kötelességünk segíteni. Megsokszorozódik ez a felelősség, ha az utánunk következő nemzedékről, a jövődőről van szó.

A történelmi Magyarországot a trianoni békediktátum darabokra szakította. Az

utódállamokban élő magyarság egyre nehezebben tudja megőrizni identitástudatát, nyelvét, a kisebbségi sors kemény megpróbáltatásait élük meg (önhibájukon kívül) 84 év óta folyamatosan, napjainkban is.

A kiművelt, a gondolkodó emberfő az egyetlen záloga az emberibb jövőnek. Ehhez tanulásra, tanulási lehetőségre van szükség. Szellemi központra, szellemi fellegvárra, ahol intelligens, művelt, gondolkodó embereket nevelnek.

E gondolat jegyében hirdettek meg a Zeneakadémián egy jótékonyági hangversenyt 2004. szeptember 24-én a Szatmárnémeti Rákóczi Kollégium javára.

Szatmárnémeti. 1711-ben itt kötötték meg a szatmári békét. *II. Rákóczi Ferenc* távollétében és hozzájárulása nélkül kötött békét Károlyi Sándor gróf Pálffy János császári tábornokkal. Május 1-én írták alá a békeszerződést, és a hadi szemle ürügyén összehívott sereggel a Majtényi síkon Károlyi letette a fegyvert. *II. Rákóczi Ferenc* soha nem ismerte el ezt a megalázó feltételekkel megkötött békét, elutasította a felajánlott kegyelmet, és hűség híveivel elbujdosott Törökországba.

A város jelentős kulturális központ, színházzal, múzeummal, könyvtárral rendelkezik. Itt kívánják felépíteni a Rákóczi Kollégiumban a szellemi fellegvárat, a magyar elszántság, a magyar élni akarás jegyében és a magyar megmaradás reményében.

A Zeneakadémia zsúfolásig megtelt azokkal a jótékonykodni kívánó emberekkel, akik szintén fontosnak tartják a meghirdetett célt, a gondolkodó emberek képzését egy elgépiesedett, gondolatnélkülivé vált társadalomban.

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület megalakulása óta folyamatosan (a lehetőségeihez képest) támogat minden nemes, kulturális vonatkozású ügyet, ennek jegyében volt szerencsénk egy színvonalas, szép műsort meghallgatni.

Az első részben nagy magyar zeneszerzőink híres műveiben gyönyörködhattunk.

Liszt Ferenc: XV. Magyar rapszódia („Rákóczi-induló”)

Lajtha László: Mikor Csíkból elindultam...

Kodály Zoltán: Fölszállott a páva (Ady Endre)

Ének Szent István királyhoz

Magyar nemzet (Petőfi Sándor)

Szép könyörgés (Balassi Bálint)

Számomra hatalmas élményt jelentett a zeneszerző géniusz Kodály találkozása a három magyar költő géniusszal, akik különböző korokban éltek, de verseikben megfogalmazott gondolataik ma is aktuálisak.

Az Ifjú Zenebarátok Kórusát *Ugrin Gábor* vezényelte.

A zeneművek között Fehér Ernő diák megrázó módon adta elő *Márai Sándor* „Halotti beszéd” c. elbeszélő költeményét.

Márai 1948-ban Svájcba emigrált, majd Olaszországba költözött, végül 1952-ben az USA-ban telepedett le. Az ötvenes években írta ezt a nagyszabású versét, amely páratlan ábrázoló művészettel, finom dallamossággal szól az emigráció okozta hontalanságról, a kínlódásról, a hazavágyásról.

A szünet után következett Antonin Dvorák (1841-1904) VIII: szimfóniája. (G-dúr, op. 88.)

Az 1889-ben írt G-dúr szimfónia válságos periódus lezárását jelzi a zeneszerző életében, hangulata derűs, oldott. Hozzájárul ehhez Dvorák vidéki tartózkodásának nyugalma, Vysoká természeti tájának varázsa is. Mindez egyúttal arra is ösztönözte, hogy új szimfóniájának egyéni, az eddigiektől eltérő jelleget adjon. Ez különösen a mű saroktételeiben sikerült a komponistának. Az első tétel (Allegro con brio) a természettel való ünnepélyes és boldog találkozás hangulatát örökíti meg. A lassú második tétel (Adagio) romantikus látomás egy ősi várról, amelynek romjai letűnt dicsőségről regélnek. A scherzo után következő finálé Beethoven Eroica - szimfóniájának mintájára variációs tétel: témája cseh népdalelemekből szerkesztett dal.

Hallgattam a pompás muzsikát, és közben eszembe jutott az a kedves történet, amelyet most megosztok a nyájas olvasóval.

1891-ben Cambridgeben díszdoktorrá avatták a zeneszerzőt. Így emlékezik az eseményre Dvorák:

„Nem kedvelem az ünnepeket, elképzelhető, hogy éreztem magam, amikor doktorrá avattak. Csupa ceremónia, csupa doktor... Mindannyiuk arca komoly, és úgy látszott, más nyelven nem is tudnak, csak latinul. Hallgatóztam jobbra, hallgatóztam balra, és nem tudtam, kire kell figyelnem, és amikor rájöttem, hogy hozzám szólnak, mintha leforráztak volna. Szégyenkezni kellett, hogy nem tudok latinul. De ma már nevetnem kell mindezen, hiszen ha elgondolom, hogy egy Stabat Matert megkomponálni mégis csak nagyobb dolog, mint latinul tudni.”

A Danubia Ifjúsági Szimfonikus Zenekart *Héja Domonkos* vezényelte. Dvorák bizonyára örült volna, ha láthatta volna a tiszta, szép, ifjú arcokat, hallhatta volna a kifogástalan interpretációt, a zseniális fiatal karmester által vezényelt zenekar nagyszerű produkcióját.

A rendezvény fővédnöke *Orbán Viktor*, díszvendége *Tőkés László* Királyhágó melléki püspök volt. Szünni nem akaró taps üdvözölte őt az előadás kezdetén, és a műsor befejezése után is, amikor közvetlen szavakkal köszönte meg a rendezvény szervezőinek, *Batta Andrásnak*, *Kürthy Andrásnak* és *Schmidt Ágotának* a Kollégium javára összegyűjtött támogatást.

Tőkés Lászlót az utóbbi időben egyre gyakrabban érik nemtelen támadások, és meglepődve tapasztalom, hogy vannak, akik hisznek a rágalmaknak. Nem tudják, vagy nem akarják tudni, mit is tett ő az erdélyi magyarság érdekében.

Röviden az előzmények:

1988 márciusában Ceaucescu közzétette a tervét, amely világszerte elborzasztotta és felháborította az embereket. *A falvak „szisztematizálásának” a terve azt jelentette, hogy az elkövetkező 12 év alatt nyolcezer falut fognak lerombolni.* A századvégre Románia falvainak feléből a lakosságot a városokba telepítik, ott bérkaszányákban fognak élni. *Elpusztítják a templomokat, a múltat idéző műemlékeket, helyükön sivár, börtönszerű bérháztömböket építenek.* Felbecsülhetetlen értékű építészeti, művészeti örökség, közösségi hagyomány és egy egész életmód semmisül meg.

A magyar kisebbség zöme Erdélyben ténylegesen megsemmisül. Ha az embereket nagy egységekbe tömörítik, a Securitate dolgát is megkönnyítik.

Ez ellen az ördögi terv ellen emelte fel szavát a temesvári fiatal lelkész, Tőkés László.

1988. szeptemberében megkezdődött a hajsza Tőkés László református lelképásztor és a mellette kiálló temesvári gyülekezete ellen, mégpedig azért, mert tiltakozni merészeltek a tébolyult terv ellen.

Tőkés tiltakozást szervezett a falurombolás ellen, ezzel magára vonta a Securitate és a hatalommal összejátszó püspök haragját. Hajtóvadászat indult ellene. A Secu rendszeresen zaklatta, állásából felmentették. Kilakoltatási határozatot hoztak ellene. Ennek nem tett eleget, fellebbezett. A válasz: 1989. december 15-én kilakoltatják. Az események felgyorsultak. Egyre több ember csoportosult a templom és a lelkészlakás környékén. Soraikban a feszültség nőttön nőtt. Estére a tömeg a templomtól néhány utcasaroknyira lévő Opera térig ért el, már nemcsak a hívek, hanem a román emberek is egymás kezét fogva, jelképes védelemként élőláncot alkottak, és veszélyes jelszavakat kiáltottak: „Le Ceaucescuval!” „Le a rendszerrel!” „Le a kommunizmussal!” A tüntetésből forradalom lett. A tömeg rombolni kezdett, a rendőrség bevetette a vízágyúkat. Temesvár több pontján lövöldözés tört ki.

A templom környéke elcsendesedett. Ezt használta ki hajnali 3 órakor a Securitate, hogy a lelkészt elrabolja és ismeretlen helyre elhurcolja. *A temesvári események végiggyűrűztek az*

országban: Romániában kitört a forradalom, amely Nicolae Ceaucescu gyűlölt diktatúrájának megdöntéséhez vezetett. Hogy ebben mekkora szerepe volt Tőkés Lászlónak, és a híveinek, egyre jobban feledésbe merül.

Nem véletlenül. Sok percembernek fűződik érdeke ahhoz, hogy Tőkés László és a magyar szerepvállalás ténye elfelejtődjék, törlődjék az emberek emlékezetéből.

Ezért szórnak rágalmakat a „temesvári hősré" ezért próbálják őt erkölcsileg ellehetetleníteni.

A hangverseny után a vendégek baráti beszélgetést folytattak, méltatták az elhangzottakat. Tőkés püspök úr körbejárt, mindenkihez volt pár kedves szava. Én is kezet szoríthattam a temesvári hőssel. Akkor nem tudtam elmondani néki azt, amit szerettem volna, ezért itt és most ragadom meg az alkalmat, hogy hosszú életet kívánjak, és azt, hogy a magyarság érdekében folytatott küzdelme sikeres legyen.

(Tőkés László köszöntőjében elmondta, hogy a Rákócziakat tekintik példaképüknek, akik építkeztek és harcoltak a szabadságért: I. Rákóczi György építkezett, II. Rákóczi Ferenc harcolt.) Püspök Úr a nemes harcot megharcolta, következze az építkezés.

Isten áldása kísérje Önt terveinek megvalósításában!

2004. szeptember 25.
Csíkszentgyörgyi-Ficzus Margit

*****

Programajánló

A Terézvárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat tisztelettel hív mindenkit 2004. október 16-án de. 10 órára a VI. Munkácsy Mihály u. 23-ba az Avilai Szt. Teréz búcsú magyarörmény ünnepségére.

Az ünnepséget megnyitja *Wertán Zsoltné* elnök

Program: 10 óra 30 p. Kiállítás megnyitó: Heide und Helmut Buschhausen - Das Evangéliar Codex 697. Der Mechitaristencongregation zu Wien.

A kiállítást bemutatja *Zsigmond Benedek* armenológus.

Fancsali János, a Budaörsi Örmény Önkormányzat elnöke bemutatja dr. *Száva Tibor Sándor: Magyarörmények az I. világháborúban c.* könyvét

Emlékezés *Lukin Lászlóra* (videofelvétel a 2004. 05. 20. klubdélután könyvbemutatójáról)

Örmény fátyoltánc - előadja *Hajnóczy Luca* táncművész

Kóstoló az örmény ünnepi asztal ételeiből

Erőss Zsolt az első magyar hópárduc - Békásszorostól az Everestig vetítéssel egybekötött előadás

Műsorvezető *Kopeczky Lajos* MTV főmunkatárs

*****

Oktober 19-én 18 órakor tartja a XIII. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat *közmeghallgatását* a József Attila Művelődési Központban (Bp. XIII. József Attila tér 4.).

Kiállítás megnyitó és könyvbemutató színesíti a rendezvényt.

Mindenkit szeretettel vár

Füleki Balázs elnök.

*****

A *Fővárosi Örmény Klub* október 21-én (csütörtökön) du. 17 órakor várja az érdeklődőket a Magyarok Háza I. emeleti zenetermébe Budapest V Semmelweis u.1-3.)

Ünnepi műsor 1956 október 23-a tiszteletére

Szerkesztette és előadja *Kilyén Ilka*, a marosvásárhelyi Nemzeti Színház művésze

Tűz!

Forradalmak, bukások, talpraállások közepette hirdeti a magyar nép megmaradását.

Az est támogatója a XI. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat.

*****

A XII. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat szeretettel hív mindenkit a november 9-én du. 8 órakor megnyitásra kerülő *Örmény díszítőművészet c.* kiállítására a MOM Művelődési Központ (Budapest XII. Csörsz u. 18.) kupolatermébe. A kiállítást rendezi az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület. Az estet megnyitja *dr. Mitnyan György* polgármester, a rendezvény fővédnöke. A műsorban közreműködik *Avedikian Viktória* énekművész, *Kátainé Szilvay Ingrid* zongoraművész és *Szuper Levente* gitárművész.

Csíkszentgyörgyi-Ficzus Margit elnök

*****

Járjunk nyitott szemmel! ..

Örmények „mindenütt”

Újra olvastam régi könyveimet, melyeket még fiatal éveimben vettem! De azóta megszerzett tudásom folytán már másként látom mondanivalójukat, a bennük foglaltakat. S egy-egy könyvben már hamarabb észreveszem, ha villanásnyira is, vagy mellékalakként, de örmény szereplők bukkannak fel.

Szántó György „Csőd” című regénye 1955-ben jelent meg. (Most azzal nem kívánok foglalkozni, miért is láthatott akkor napvilágot!) Krassó-Szörény vármegye székhelyének, Lugos városának széleskörű társadalomrajzát adja a XX. század elejéről, némileg az egyik főhős, aki a regény elején még gimnazista, majd az I. világháborúban katona, szemszögéből. E diáknak iskolatársa egy március 15-ei iskola ünnepélyen szerepel: „A Szózat elhangzása után az alispán fia, *Issekutz Aurél* nyolcadik osztályos tanuló elszavalta a Talpra magyart, ő volt az önképzőkör elnöke és legjobb tanulója.” 149. oldal.)

Eme ígéretes ifjúnak a sorsáról is megemlékeznek: „A duklai szorosban esett el *Issekutz Aurél* is, de őt hazahozták. Hervay szobrász készítette el síremlékét, fehér ruszkaicai márványból. Nagyon szép. Krisztus öleli magához az elesni készülő katonát.”

A regényben még egy örményről esik szó (több helyen is), *Patrubán Gergely* jószágigazgatóról, aki egy bánáti földesúr szolgálatában állt.

Tersánszky Józsi Jenő „Rossz szomszédok” című kisregénye (1960) egy kisvárosban játszódik. A környezet alapján észak-erdélyi lehetett. A helybeli temetkezési vállalkozó örmény, hirtelen elhalálozik. Inasa feleségül veszi az özvegyet, s ő folytatja a vállalkozást, a neve: *Donogány Gergely*. (39. és 48. o.)

Nem csupán a szépirodalomban, hanem az ismeretterjesztésben is találkozunk örményekkel. A Békés megyei Gyula egyik régi polgárháza a *Ladics ház*. (E címmel jelent meg a házat ismertető könyvecske, mint a Tájak-korok-múzeumok sorozat 344. kötete.) A Ladics család házasságok révén rokonságba került a Csausz családdal, így a XIX.sz. első felében élt neves egyetemi tanárral, *Csausz Márton* doktorral is.

S ha már Gyula városánál tartunk, hadd említsek egy nemrég megjelent fotóalbumot: *Gyula. Régen és ma*. 2003. (Ebben több emlék látható a neves, örmény származású történetíróról, *Karácsonyi Jánosról*. Iskola viseli a nevét (45. o.). Szülőházát emléktábla díszíti, de van mellszobra is köztéri alkotásként. (105. o.). Itt is van eltemetve. (108. o.) A város igencsak megbecsüli!

Van a városban egy emlékhely több oszloppal megjelölve: ugyanis az aradi vértanúk legtöbbször itt tette le a fegyvert, köztük Kiss *Ernő* és *Lázár Vilmos* is.

Szép feladat volna összegyűjteni örmény emlékeinket, akár a szépirodalomból, akár településeinkről, mert bizonyul akad még jócskán!

Dr. Sasvári László

*****

Jankovics Marcell

A négy sarkalatos erény I.

Az ősz

A középkori keresztény gondolkodás antik hagyományra és Pál apostolra támaszkodva, a mágikus-szent hetes szám igézetében a legfőbb erények és bűnök számát egyaránt hétben határozta meg. Ami az előbbieket illeti, 3 ún. teológiai erényt (Hit, Remény, Szeretet) különböztetett meg Szent Pál nyomán (*1.Kor 13, 13*) és 4 ún. kardinális vagy sarkalatos erényt (Okosság, Erő, Mértékletesség, Igazságosság) Platón nyomán (*Az állam, IV. könyv*).

Mind a hetes, mind pedig a négyes és a hármas jeles száma a naptárnak is, nem csoda hát, hogy a kalendáriumi-asztrológiai szimbolika az erények „legendáriumára” is jellemző. Ezúttal csak a 4 sarkalatos erényt veszem számba, mivelhogy ezen erények jelképes értelemben épp az évszakokhoz kapcsolhatók (és magazinunk évente négyszer, évszakonként jelenik meg), s ugyanúgy egymásból következnek, mint az évszakok. Ennek oka az, hogy eleink a kozmikus és természeti törvényeket - Isten akaratából - mind a társadalomra, mind az egyénre nézve kötelező erkölcsi parancsok mintáinak tekintették. Időben és térben egyaránt.

Már a „sarkalatos” jelző is ezt jelzi, amennyiben az a naptár (az év) sarok-, azaz fordulópontjaira, illetőleg az égtájsarkokra vonatkozott. A latin *cardinalis* a „sarok”, „sarkpont”, „fordulópont” jelentésű *cardo*, *cardo* melléknévi alakja. A rómaiak az esztendő „sarkait” *Carda* istennő alakjában meg is személyesítették. A *cardines mundin* - szó szerint a „világ sarkain” - pedig az Északi- és a Déli-sarkot értették.

A kozmikus harmóniától elbűvölt ógörög filozófus, Platón sem gondolkodott másképpen, hiszen így ír; „ilyesmikben” (mármint a szóban forgó erényeket illetően) „minden nép ősi tanácsadója az isten” (Apollón, a napisten egyik hiposztázisa, az ő járásához igazodnak az évszakok), „a föld köldökén” (Delphoiban) „ülve ad útmutatást”.

Platón e négyest mint az államalapításhoz szükséges és az államot fenntartó politikusi erényeket ismerteti dialógusában, Szókratész szájába adva. Igaz, más néven nevezi őket (Jánosy István fordításában: Gondolat, 1968): „államunk, ha tényleg jól megalapoztuk, tökéletes lesz, ...bölcst, bátor, józan és igazságos”. Latinul, ahogy később Európa-szerte ismertté váltak, nevük a következő: *Prudentia*, *Fortitudo*, *Temperantia*, *Iustitia*, és fordíthatók platóni értelemben is. Az Okosság Bölcsességnek, az Erő Bátorságnak (*Fortitudo* ezt is, azt is jelenti), a Mértékletesség Józanságnak. Fontos tudni, hogy e politikusi erényeket állami aktus formájában eleink az ókortól a legújabb korig a fordulatünnepek alkalmával gyakorolták.

Mi a továbbiakban nem Platón-Szókratész sorrendjét követjük: „Szerintem az államban először a bölcsesség válik nyilvánvalóvá”. - mondja. Mi a sort az Igazságossággal kezdjük, mivel - mint látni fogjuk - ez az erény illik az őszhöz (az őszi számba). Így tartja számon a zsidó-keresztény hagyomány - erről bővebben szólunk majd - és az ezoterikus tanítás. Hogy ez utóbbira nézve csak egy példát említsek, a Tarot jóskártya 22 számozott lapja közül 12-t megfeleltettek az állatövi jegyeknek, ezek sorában 3 lap 3 erény nevét viseli.

(Hogy miért nem szerepel mind a 4 erény a kártyasorban, az ún. „Nagy Arcanában”, az számomra rejtély.) *Iustitia*, a VIII. számú lap a Mérlegnek, az őszekezdő állatövi jegynek felel meg. Mondhatnók, ez magától értetődő, hiszen *Iustitia* közismert attribútuma a kétkarú mérleg. Így igaz, de miért? Mielőtt erre válaszolnék tisztázzuk, mit kell értenünk *iustitián*,

azaz „igazságosságon”.

A latin nyelvnek erre a fogalomra: „igazság” két szava is van, *veritas* és *iustitia*. A két szó jelentése átfedi egymást, de míg a *veritas* inkább „valóság”, illetve elvont, „igazság” értelmű (l. József Attila: *Thomas Mann üdvözlése c. vesének szállóigévé vált sorát*), a *iustitia* jelentése az igazságszolgáltatás fogalomkörébe tartozik. (L. *iudex* „bíró”, „esküszik”, *ius* „jog”, „törvény”, „ítélet”, „kiváltság”; „bíróság”; *iussus/a iubeo* igéből) „parancs”, *iusta* „megillető rész /juss/”, „szokások”; *iustifico* „helyesen cselekszik”, „igazol”; *iustitia* „igazságos eljárás”, „igazságosság”, „méltányosság”, „jószág”, „szelídség.” E szavak rokon értelmű nyugat-európai származékait hosszan idézhetnénk.)

A magyar nyelv a különbséget egy melléknévképző betoldásával és a főnévképző megismétlésével fejezi ki; az igazságból *igazságosságot* formál. Így utal arra, hogy a „magánvaló” valósághoz (az abszolút igazsághoz) mérten az ítékezés eredménye relatív (lehet). A nyelvészkedést felfüggesztve most már a fentebbi miéretté is válaszolhatunk. Az ítékezés, kiváltképp az igazságos ítékezés gondos mérlegelés kérdése, feltétele a „pártatlanság” (*veritas*), a vád és a védelem álláspontjának kiegyensúlyozott meghallgatása. (Audiatur et altera pars: Hallgattassék meg a másik fél is.) Ezért lett a kétkarú mérleg, amit a Kr. e. I. sz.-ban épp görög csillagász tett az első őszi hónap és csillagkép jelképévé, a mediterráneumban a földi és égi ítékezés elterjedt szimbóluma.

A kép Egyiptomban keletkezhetett, ahol is úgy képzeltek, hogy a legfőbb (túlvilági) bíró, Ozirisz jelenlétében Anubisz és Thot isten mérlegeli az elhunyt földi cselekedeteit, a mérleg egyik serpenyőjébe a halott szívét, a másikba Maatnak, az Igazság istennőjének az attribútumát, a strucctollpíhét helyezve. Ha a halott szíve a tollnál könnyebbnek bizonyult, Ozirisz fölmentette. (A szólás; „könnyű a szíve”, „megkönnyebbült” ma is él, még a magyarban is.) Az ószövetségi iratok szerint Isten, amikor ítélezik a halott felett, annak veséjét vizsgálja. (A „veséjébe lát” ez a bibliai eredetű szólás is eleven.) A vesék testünkben kétkarú mérlegre emlékeztető alakban helyezkednek el. Zsidó eredetű az a keresztény ábrázolásmód, mely az Utolsó Ítélet angyalát, Szent Mihályt kezében mérleggel (és karddal), az ítékezés eszközeivel jeleníti meg. A mérleget ebbéli értelmében már a homéroszi időkben ismerhették Hellász lakói. Mükénéi sírokba ui. kétkarú mérleg alakra kivágott aranylemezeket helyeztek a halott mellé. Később, amikor a mérleg a mondott csillagkép neve lett, a szomszédos Szűz csillagképet Dikével, az Igazság görög istennőjével azonosították. Úgy képzeltek, hogy ő tartja kezében a Mérleg csillagképet. A rómaiak ezt is eltanulták a görögöktől, ők is a Mérleges Szűzről mintázták Iustitiát. Az Igazságosságot ma is mérleget tartó nőalakként képzeljük el. Így látható - negyedmagával - Vitéz János esztergomi dolgozószobájának reneszánsz falképén, a Legfelső Bíróság előcsarnokában, hogy csak jól ismert példákat említsek. Idevág, hogy az asztrológia szerint a Mérleg-szülöttek különösen igazságszeretőek, s a bírói hivatás igazán nekik való.

Árulkodóan tanulságos a zsidó-keresztény naptár is e tekintetben. Az őszi napéjegylenlőség táján, amikor a tulajdonképpeni Mérleg hónap kezdődik (szept. 23.), és amely naptári sarokponthoz megint csak illő jelkép a kétkarú mérleg, hiszen kiegyensúlyozott karjai, serpenyői a nappalok és éjszakák egyforma hosszára utalnak (l. angol evenhanded „kiegyensúlyozott”, „pártatlan”, „igazságos”; az igazságnak a magyar szólásban is „keze”, „karja” van), naptárunkban egymást követik a mérlegelő, igazságosztó szentek. A sort Máté apostol és evangélista kezdi (szept. 21.), aki eredeti foglalkozására nézve vámos volt.

A vámosok a határokon tevékenykedtek - az őszi sarokpont határnap! -, és a kétkarú mérleg a vámolás nélkülözhetetlen eszköze volt. Őt a beszélő nevű Jusztina követi (szept. 26.): a latin *Iustinus, Iustina* név „Igazságszeretőt” jelent. Rá Kozma és Damján következik (szept. 27.), a szent orvos és patikus páros. A kétkarú mérleget közismerten a gyógyszerészek sem nélkülözhetik. Egyik attribútumuk is ez. A sor 3 olyan szenttel folytatódik, akiknek legendájában a túlvilági (isteni) ítélet a fő esemény. Az első közülük a mára elfeledett Szent

Forseus (szept. 28.), utána Szent Mihály következik (szept. 29.), akinek névünnepe egykor határnap volt, és akit az egyház a zsidó hagyományt követve illesztett épp erre a napra a naptárba. A zsidó polgári év az ősziponhoz legközelebbi újholdkor kezdődik (az egyházi év a tavaszi pészahhal), és az évfordulói bünbánati ünnepek arra is emlékeztetik a híveket, hogy ősözvetségi hagyomány szerint - ősszel esedékes a világvége: az Utolsó Ítélet is.

(A vízözön is ősszel kezdődött, és ősszel is ért véget.) A késő-középkortól kezdődően a magyar király, majd pedig az erdélyi fejedelem e gondolkodás szellemében hívta össze a *törvényhozókat* évente kétszer: tavasszal, Szent György és ősszel, Szent Mihály napjára. A beszédes névnapok sorát Szent Brúnóé zárja (okt. 6.). Az ő legendájának is egy „Isten igazságos bíróságán” elítélt halott a főszereplője. (Vajon a 13 aradi vértanú kivégzésének időpontját nem szándékosan tették erre a napra? Hogy a kegyes történeteket akkor még - templomi prédikációkból és vásári ponyvákából - jól ismerő magyar néppel az ítélet „igazságosságát” könnyebben elfogadtassák?)

A természetfeletti halálos ítélet kihirdetése és végrehajtása a naptárban egymásra következik: Mérleg hava az ítélezésé, Skorpió hava a végrehajtásé. A világhoroszkóp és a vallásos közhiedelem szerint az utóbbi, melybe halottak napja is esik, a „halál háza”.. Jusson erről eszünkbe a pompeji felirat: *Mors omnia aequat*, „A halálban mindenki egyenlő” (szó szerint: „A halál mindent kiegyenlít.”)

A világi ikonográfiában Cesare Ripa nyomán az Igazságosságot éles tekintetű szép szűzként ábrázolják, fehér vagy aranyos ruhában, fején arany koronával, nyakában szemekből fűzött láncsal. Platón szerint az Igazságosság az egész világot belátja. (Az istennő a napisten szeme és leánya volt. Ma is mondjuk: „Isten szeme mindent lát.”) Apuleius ezért esküszik egyszerre a Nap szemére és az Igazságosságra. Bekötött szemmel, ami pártatlanságát lenne hivatott jelezni, csak újabban ábrázolják. Attribútumai: a mondott mérleg, mivel - ahogy Ripa mondja - „minden cselekedetnek az isteni igazságosság szab *mértéket*” (1. Mértékletesség); Szent Mihály pallosa mint a büntetés eszköze; ritkábban a római törvénykezés jelképe: a *fasces*, a vesszőnyaládba kötött hóhérbárd; a láng vagy galamb (a Szentlélek képviselésében, aki a bírói ítélet égi sugalmazója kell, hogy legyen); az okos (!) kígyó; a strucc, mert az igazság megismeréséhez annyi türelem kell, amennyi a struccnak, hogy - mint hitték - a vasat megeméssze. (Vagy mert a homokba dugja a fejét? Nem ezért kötötték be utóbb Iustitiánk szemét?) Végül - sok egyéb mellett - a jogar, mely nevével egyezően az uralkodó törvényhozói, bírói hatalmának volt a jelképe. A könnyörtelen igazságosságot Ripa szerint csontváz (a halál!) jeleníti meg csontmarkában ugyancsak mérleggel és karddal. Ez az alak az Apokalipszis 4 lovasának egyikére emlékeztet. (Igazság és halál: nemde „Igazság pillanatának” hívják a spanyolok, amikor a matador „ítélete” beteljesül a bika felett?) Végezetül még egy kis nyelvészkedés. *Igaz* szavunk eredete bizonytalan, talán a jobb, *jog* (!) hipotetikus ig változatából képződött az *ihar-juhar ihász-juhász, inkább- jonkább* mintájára a történelmi-etimológiai szótár szerint. Ezzel a logikus párosítással más európai nyelvek is élnek: vö. ang. right „jobb”, „jog”, mely *righteous* alakban „igazat” jelent. A Chomsky előtti magyar nyelvészek nem hozzák kapcsolatba sem *ige*, sem *igen*, sem *iga*, sem egy (eredetileg *ig*. id) szavunkkal (ez utóbbi „szentet” is jelentett; 1. még *üdv, ügy*). Mindenesetre figyelemre méltónak tartom, hogy ótörök eredetű *ige* szavunk (eredeti jelentésében „szó”, „beszéd”) latin megfelelője a *verbum*, mely utóbbi valaminek a „színét”, „látszatát” is jelentette. (Vö. *veritas, verus, verum* „valóság”, „valóságos”, „való”.) Továbbá, nem eltekintve attól, hogy csak arra mondunk *igent*, amit *igaznak* vélünk, amivel *egyetértünk*, ami *mellett* ki tudunk állni, az *igen* eredetileg nyomatékosító szó volt „nagyon” értelemben, miként a latin *vero* („igen”, „valóban”) is a *verum* („igaz”, „való”, „igencsak”) alakváltozata.

A *verbumból* származik az ang. *verb* („ige”), az utóbbiakból a *very* („igen”, „nagyon”) szócska.

Ami pedig az *igát* illeti, a történelmi-etimológiai szótár - szlovén, szerb-horvát, bolgár,

szlovák példákkal alátámasztva véleményét - ógyházi szláv eredetűnek mondja, „Latin származtatása téves” - teszi hozzá nyomatékkal. Nyilván azért, mert a szláv szóalakokhoz képest a latin *iugum* („iga”) messzebb esik a magyartól, ám a szótárszerkesztőknek itt is érvényesnek kellene tekinteniük saját érvelésüket, amit *az ig* és *a jog* kapcsán alkalmaznak (*ihar-juhar* stb.) Így lenne igazságos - mondom én, a Mérleg jegyében született, s hozzáteszem -, a latinban *iugum* - így, nagybetűvel - a Mérleg csillagkép másik neve volt (*a Libra* mellett). Nyilván a kettős iga kétkarú mérlegre emlékeztető alakja miatt. A *iugum* szó *a iugo, iungo* igére megy vissza, ami azt jelenti: „összeköt”, „egyesül”, „egybekel” (!). Jelzői alakjában (*iugis*) „igában együtt befogott” „tartós”, „állandó”, határozószóként (*iuxta*) „mellett” (!), „ugyanúgy” a jelentése.

Nem akarom én azt mondani, hogy a magyar adta volna tovább a latinból kölcsönzött szót a környező szlávoknak, még csak azt sem állítom, hogy a latinból szláv közvetítéssel került volna hozzánk. Honnan is vennem én ehhez a bátorságot? Az (össz)népi etimologizálás általánosan elterjedt gyakorlatára sem hivatkozom. Csupán ámuldozom azon, milyen csodálatos véletlenek vannak.

Tényleg volnának? (Mármint véletlenek.) Én inkább azt mondanám, e „véletlen” egybeesések az ortodox nyelvészeket rendre cáfoló egyetemes nyelvi „ösztön” létezésének bizonyítékai.

*****

Wass Albert

Őszi hangulat

Mikor a hervadás varázsa
megreszket minden őszi fán,
gyere velem a hervadásba
egy ilyen őszi délután.

Ahol az erdők holt avarján
kegyetlen őszi szél nevet,
egy itt felejtett nyár-mosollyal
szárítsuk fel a könnyeket.

Hirdessük, hogy a nyári álom
varázs-intésre visszatér,
s a vére-vesztett őszi tájon
csak délibáb-varázs a vér.

Hirdessük, hogy még kék az égbolt,
ne lásson senki felleget,
hazudjuk azt, hogy ami rég volt,
valamikor még itt lehet.

Ha mi már nem tudunk remélni,
hadd tudjon hinni benne más:
hogy ezután is lehet élni,
hogy tréfa csak az elmúlás.

A nyári álmok szemfedője
övezze át a lelkedet,
amíg a tölgyek temetője
hulló levéllel eltemet.

A verset megzenésítette Mártonffy Miklós (cikk a 27. oldalon).

*****

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület folytatja az adományok gyűjtését az erdélyi magyarörmény közösségek részére. Megköszönjük az eddig hozzánk eljuttatott adományokat, továbbítjuk azokat. Pénzbeli adományokat az egyesület bankszámlájára is be lehet fizetni.

Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt. Királyhágó fiók: 10100792-72594972-00000007

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület székhelye: 1015 Budapest, Donáti utca 7/a.

Postacíme: 1251 Budapest, Pf. 70. Telefon: 201-1011, fax/tel.: 201-2401

Elnök: dr. Issekutz Sarolta, fogadóidő minden szerdán 16-18 óra között.

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK - füzetek

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület havonta megjelenő kiadványa

A kiadványt támogatta: Fővárosi Örmény Önkormányzat
és a Budapest Főváros Önkormányzata Esélyegyenlőségi Alap

Nyilvántartási szám: 2.2.4/78/2002.

Felelős kiadó: dr. Issekutz Sarolta

Munkatársak: Dr. Sasvári László, dr. Issekutz Sarolta, Bálintné Kovács Júlia,

Csikszentgyörgyi Ficzus Margit, Dobó Attila

Szerkesztőség: 1251 Budapest, Pf. 70. Tel.: (1) 201-1011, Fax: (1) 201-2401

Nyomdai munkák: Timp® Kft.